

## VRIJE WANDELAAR

de Vrije Wandelaar

een uitgave van Nemo, 5e jaargang nr 13, voorjaar 1998, losse nummers f 4,50

DIT NUMMER:

Thema: Polen

Struinnatuur in Nederland  
Amsterdamse Wandeldagen  
Natuurmonumenten in overleg met wandelaars  
Fusie Wandelplatform-SLAW  
Scheperpad voor 3e keer bij Raad van State  
Wilde natuur in Amsterdam moet verdwijnen  
Voetpadendagen 1998 afgelast  
Herijking Nemo-beleid

extra: jaarverslag en beleidsplan Nemo

Nemo is ook te vinden op Internet

De website (<http://www.pz.nl/nemo>) bevat onder meer de Nemo-agenda en informatie over het Wandelcafé. Het Email-adres is: [nemo@pz.nl](mailto:nemo@pz.nl).

Voetpadenlijn

Voor informatie over wandelroutes en het doorgeven van knelpunten: bel of fax de Voetpadenlijn: 020-6817013.

Jaarlijkse Ledenvergadering

Vrijdag 24 april 1998, 20.00 uur

in het Wandelcafé, Prinsengracht 688, Amsterdam

Ledenvergadering 1998 beslist over de toekomst van Nemo!

Voor Nemo-leden is deze vergadering van groot belang voor de nabije toekomst. Leden en betrokkenen worden door het bestuur nadrukkelijk uitgenodigd aanwezig te zijn. Lees het beleidsplan achterin dit nummer.

NEMO W POLSCE!

HOLENDRSKO - POLSKIE CENTRUM TURYSTYKI PIESZEJ I PRZYJACI[]  
PRZYRODY W POLSCE

## NEMO GAAT NAAR POLEN! CENTRUM VOOR WANDELAARS EN NATUURVRIENDEN IN POLEN

Nemo start dit voorjaar in Polen een activiteiten- en informatiecentrum voor wandelaars. Doel is om meer aandacht te vragen voor natuur, landschap en geschiedenis van Polen. Hoe? Door te gaan wandelen in Polen!

### Polen Wandelland

Nemo is gericht op Nederland, maar er is één land waar Nemo een bijzondere band mee heeft: Polen. Al vijf keer organiseerde Nemo wandelreizen door Polen langs ecologische boerderijen. Nemo raakte tijdens haar reizen zo gefascineerd door dit bijzondere land en haar geschiedenis, dat het idee ontstond zich in Polen te vestigen.

Daarom heeft Nemo een huis met een stuk grond gekocht in Polen, als centrum voor wandelactiviteiten en cursussen. Het centrum staat in het hartje van Europa, in Pools Silezië (~1\$sk); tussen Praag, Berlijn, Dresden en Wroc\*aw, niet ver van Jelenia G#ra; in een gehucht bij Kopaniec, op een heuvel aan de voet van het Reuzengebergte (Karkonosze) en het Ertsgebergte (G#ry Izerskie). Het centrum omvat een woonhuis, schuren, een tuin van 2 ha. en 30 ha. land en natuurgebied.

De doelstelling van het project is: het versterken van het plattelandstoerisme (rural/agrotourism) en natuurgerichte recreatie (ecotourism), door het bevorderen van het wandelen.

Het centrum is bestemd als informatie- en activiteitencentrum voor wandelaars en dient als uitvalsbasis voor verdere wandelactiviteiten in oost-Europa. Er worden wandelingen georganiseerd samen met Poolse organisaties en eco-boerderijen in de omgeving. Wandelen kan goed gecombineerd worden met wintersport en fietsen; bij voorkeur met Poolse gidsen. Daarnaast worden themareizen en cursussen georganiseerd over Poolse en joodse geschiedenis, cultuur en taal.

Het project is internationaal gericht, maar wil zo veel mogelijk integreren in de Poolse omgeving en bijdragen aan de duurzame ontwikkeling van de streek. Het centrum wordt ontwikkeld als een woon-werkproject en heeft een ecologische en ideële opzet. Voor het beheer van het project is een aparte stichting opgericht: Stichting Odysseus. De stichting heeft een brede doelstelling gericht op natuurbescherming en het bevorderen van het wandelen in oost Europa. De bedoeling is dat de stichting voor Nemo meer projecten gaat opzetten.

Om het project in Polen financieel mogelijk te maken heeft de stichting geld geleend via het uitgeven van certificaten (vergelijkbaar met aandelen). Certificaathouders zijn participanten en in feite mede-eigenaar. De stichting Odysseus is de formele eigenaar. Nemo is direct vertegenwoordigd in het bestuur. Dankzij een aantal particuliere participanten werd het project haalbaar voor Nemo. De verhouding tussen stichting en participanten is vastgelegd in een speciale overeenkomst waarin rechten en plichten van beiden zijn vastgelegd. Via deze overeenkomst worden ook de doelstelling en de continuïteit van het project gewaarborgd.

Voor de voortgang en de verdere uitbouw van het project zijn meer participanten nodig en andere bijdragen in de vorm van obligaties en concrete ondersteuning. Nemo kan haar belang in

het project versterken als Nemo-leden financieel en materieel bijdragen. In dit speciale Polennummer van de Vrije Wandelaar worden aan de lezers maar liefst 6 manieren aangeboden om het project te ondersteunen.

Uitgave van Nemo  
Westerpark 2, 1013 RR Amsterdam  
tel/fax 020-6817013 - E-mail nemo@pz.nl

[kaartje kantoor + tekst; zie vorige nr]

Drukwerk: Leeuwenberg, Amsterdam  
Papier: 100% kringloop papier  
Vorm & DTP: Ecco Fatto!/JP Commandeur

[geen foto Nemo-team]

## CLUSTER NIEUWS

### Nieuws

Fusie tussen SLAW en Wandelplatform  
Doel: belangenbehartiging en behoud voetpaden

De SLAW (Stichting Lange Afstand Wandelpaden) is verantwoordelijk voor de aanleg en het beheer van een landelijk netwerk van gemarkeerde (rood-witte) wandelroutes. Dat houdt niet alleen in het uitgeven van wandelgidsen, maar ook het uitzetten en markeren van routes. Daarnaast is de SLAW ook voor het ministerie landelijk aanspreekpunt voor wandelbelangen. Het Landelijke Wandelplatform is een vergadering van alle wandelorganisaties in Nederland. Samen proberen zij een landelijke wandelloobby op te zetten en activiteiten op elkaar af te stemmen. Het geld-voorschietende ministerie vond het beter dat beide organisaties samengingen. Net als het Landelijk Fietsplatform kan een centrale organisatie beter de belangen van recreatieve wandelaars behartigen en hun aanbod 'vermarkten'. De doelstelling van de nieuwe organisatie is drieledig: het beheer van het LAW-netwerk, belangenbehartiging van wandelaars en het bevorderen van het wandelen. Met belangenbehartiging wordt bedoeld: 'het behoud en de toegankelijkheid van voetpaden'. Naar een jaar discussie hebben alle organisaties zich verbonden met de nieuwe organisatie.

### Bezwaren tegen structuur nieuwe organisatie

Nemo heeft tijdens de voorbereiding van de nieuwe organisatie een actieve inbreng geleverd, vooral omdat de tweede doelstelling identiek is aan die van Nemo. Er liggen veel kansen voor samenwerking, en overlappingsen dienen voorkomen te worden. De voornaamste bezwaren van Nemo tegen de structuur van de nieuwe organisatie waren:

1 Het beheer van de LAW-paden was wel goed geregeld, maar voor de belangenbehartiging ontbrak een werkplan en de opzet van een werkgroeporganisatie. Nemo heeft het afgelopen jaar mede voor het platform een meldpunt voor bedreigde paden opgezet. Deze activiteit was niet terug te vinden in de opzet van de nieuwe stichting. In de hele voorbereidingsfase is een mogelijke afstemming tussen 'specifieke belangenbehartigers' en platform niet aan de orde gekomen, ondanks vele brieven en opmerkingen tijdens platformvergaderingen. Ook toen bleek dat Nemo en andere kritische organisaties fundamentele bezwaren hadden, werd een gesprek afgewezen.

2. De bestuurssamenstelling is voor het grootste deel gericht op de belangen van de oude SLAW; het beheer van de LAW-paden. Er zijn vaste zetels voor voorzitter P. Loos, ANWB, Nivon, trekkersorganisaties (Nivon-huizen, Scouting, NTKC e.d.) en de wandelsport. En er is één zetel voor de overige organisaties en wat genoemd wordt de 'specifieke belangenorganisaties', zoals Nemo, Te Voet, Op Lemen Voeten, Vrienden van de Voetveren en Voetgangersvereniging. Voor Nemo betekent dit een invloed van 1/42 op het beleid van de nieuwe organisatie. Voor een organisatie die zich al 10 jaar inzet voor een landelijke wandelloobby is dit een teleurstellend resultaat. Nemo heeft steeds gepleit voor een consequente keuze voor kwaliteitszetels.

3. Net als de oude SLAW gaat de nieuwe organisaties ook LAW-gidsen uitgeven. Nemo vindt dat het uitgeven van routeboekjes niet thuishoort in een nieuwe organisatie die belangenbehartiging als doelstelling heeft. Door het scheiden van zakelijke activiteiten (uitgeverij) en belangenbehartiging (beheer routenetwerk) zou de doelstelling van de nieuwe stichting helder en ondubbelzinnig zijn. Ook voor andere deelnemende organisaties die ook routegidsen uitgeven, is de situatie niet fair. Bovendien wordt de helft van het fonds niet door het Wandelplatform-LAW, maar door het Nivon uitgegeven.

4. Ook de P.R.-taken voor het bevorderen van het wandelen zijn nauwelijks uitgewerkt. De nieuwe organisatie is meer van hetzelfde; oude wijn in nieuwe zakken. De nieuwe start zou een goede aanleiding zijn het onuitspreekbare en vermoeiende 'langeafstandwandelpad' te vervangen door een aantrekkelijker merknaam. Ook de naam van de nieuwe stichting zou een nieuw elan goed kunnen gebruiken, in plaats van het voor buitenstaanders onbegrijpelijke 'Wandelplatform-LAW'.

Tijdens de laatste platformvergadering bleek dat de bezwaren van Nemo door het overgrote deel van de vergadering niet gedeeld werden. Het bestuur van Nemo heeft toch besloten in te stemmen met de opzet van de nieuwe organisatie. Het komend voorjaar wordt de stichting opgericht en het bestuur gekozen.

Wandelplatform weigert steun aan Voetpadendagen  
Evenement in 1998 afgelast

De Landelijke Voetpadendagen in oktober 1997 waren, met ruim 10.000 deelnemers, een groot succes. Onder het motto 'ontdek de onverharde paden' organiseerden 99 regionale natuur- en wandelorganisaties 110 wandelingen. Helaas kunnen de geplande Voetpadendagen van 1998 niet doorgaan.

Voor de 5e Voetpadendagen van 1998 heeft Nemo de medewerking gezocht van het landelijk Wandelplatform. Het draagvlak van het Wandelplatform is onmisbaar voor een evenement dat dezelfde doelstelling heeft als het platform: het bevorderen van het wandelen en het versterken van regionale belangenbehartiging. Bovendien is de medewerking wezenlijk voor de inhoudelijke en financiële haalbaarheid van het evenement.

Nemo had een voorstel uitgewerkt voor de Voetpadendagen van 1998, op basis van samenwerking met bibliotheken, AVN en Provinciale Landschappen. Om technische en financiële redenen moest het evenement naar september verhuizen. Dit voorstel werd besproken op het Wandelplatform. Helaas bleek het voorstel (vooral door de wandelsportorganisaties) op zoveel bezwaren te stuiten, dat de vergadering besloot dit jaar geen medewerking te verlenen aan het evenement. Op een schriftelijke poging het evenement te redden, kwam geen antwoord. Nemo kon niet anders doen dan het evenement voor 1998 afblazen. Het financiële risico werd te groot voor Nemo.

Het is erg spijtig dat de continuïteit van het evenement onzeker wordt. Na vier jaar heeft het evenement zich een bestaansrecht verworven. De afgelopen twee jaar had het evenement met 10.000 bezoekers een landelijke uitstraling. Veel kleine regionale organisaties hebben enthousiast meegedaan.

Hoewel de organisatie van het evenement voor dit jaar niet meer mogelijk is, is Nemo bezig aan de voorbereiding van een landelijk wandelevenement in 1999.

Natuurmonumenten heet wandelaars welkom  
Conflict tussen wandelaars en natuurbeheerders gesust

In de vorige Vrije Wandelaar stond een artikel met de kop 'Natuurmonumenten weert wandelaars'. Nemo had voor de provincie Noord-Holland een wandelpadenplan gemaakt voor de noordelijke Vechtstreek. Een aantal voorstellen van Nemo (belangrijke verbindingen, met name de Hollandse Kade en langs het Naardermeer en de Horstermeer) werden door Natuurmonumenten geschrapt. Natuurmonumenten is bezig met natuurontwikkeling in het gebied en vindt dat wandelaars het gebied verstoren.

Natuurmonumenten nam het verwijt van Nemo hoog op. Naar verluidt was directeur Evers woedend na het lezen van het artikel. Eerst weigerden ze te komen naar een Wandelcafé-avond over de Vechtstreek. Na persoonlijk ingrijpen van inspecteur Van Rijn van Alkemade zijn de gemoederen bedaard. Niemand is gebaat bij een conflict tussen wandelaars en natuurbeheerders. Beiden hebben elkaar nodig. Tijdens een gesprek in 's Graveland werd het conflict uitgepraat. Natuurmonumenten wil in de toekomst meer rekening houden met de wensen van wandelaars. Er is afgesproken wie waarvoor aanspreekbaar is. Hoewel het gesprek in een goede sfeer verliep, waren de wensen van Nemo helaas onbespreekbaar. De genoemde verbindingen zouden te kwetsbaar zijn voor wandelaars. Vooral de plaatselijke terreinbeheerder is absoluut tegen betreding. Misschien dat in de toekomst bij meer begroeiing toegankelijkheid wel mogelijk wordt. Afgesproken is om in contact te blijven.

Het is een algemeen probleem bij grote terreinbeherende organisaties (Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten) dat het centrale beleid afwijkt van wat de lokale beheerders vinden. De beheerder heeft vaak te maken met specifieke belangen en plaatselijke afspraken met bijv. boeren en jagers. Hij moet laveren tussen 'zijn' natuurgebied, omwonenden en de vele bedreigingen. Voor hem zijn loslopende recreanten meestal verstoorders, terwijl op het hoofdbureau men al gauw roept dat '99% van de terreinen toegankelijk is'. Daarin zitten dan ook de terreinen die 'visueel' toegankelijk zijn (vanaf de dijk) of sterk gezoneerd (slimme wijze van afsluiting).

Scheperspad in Holten nog steeds dicht

Nieuwe episode voor het paadje met de meeste jurisprudentie van Nederland

De situatie is te absurd voor woorden. Na talloze procedures en uitspraken van de Hoge Raad en provincie, weigerde de gemeente Holten het afgesloten, maar openbare Scheperspad te herstellen. Nemo startte een bezwaarprocedure en won die in hoger beroep. Uiteindelijk besloot de gemeente (schriftelijk) het pad open te stellen. Tot nu toe deed de gemeente niets. Intussen zat de aanwonende villabewoner ook niet stil. Hij spande tegen de gemeente een procedure aan, omdat hij niet erkend werd in de procedure van Nemo. Ook ging hij in beroep tegen het besluit van de gemeente om het pad te herstellen. Beide zaken liggen nu bij de Raad van State. Nemo heeft weer haar bezwaren toegelicht en het wachten is op de uitspraak. Deze beroepsprocedure heeft echter geen schorsende werking voor de gemeente. De gemeente mag het pad herstellen, maar ze doen het niet. In een gesprek tussen Nemo en wethouder Van Schooten na een discussie voor de lokale radio, zei de wethouder dat hij absoluut geen conflict wil. M.a.w. hij laat de beker aan zich voorbij gaan, waarschijnlijk in afwachting van de verkiezingen, waarna hij het veld zal ruimen. Het Scheperspad is nog steeds officieel niet open, hoewel Holtenaren er regelmatig komen. Nemo zoekt andere rechtsmiddelen om de openbaarheid van het pad te effectueren. Wordt vervolgd.

Auto's en zebra's verdrijven wandelaars en bootbewoners  
Artispaadje verdwijnt

Het enige onverharde paadje in het centrum van Amsterdam, langs de achterkant van Artis, moet verdwijnen. Jarenlang hebben bootbewoners, Nemo en buurtorganisaties actie gevoerd om het pad te behouden. Uiteindelijk heeft Artis gewonnen: er komt een parkeerplaats en een steppeachtig wildverblijf. Ook de bootbewoners moeten verdwijnen. Ooit was het gebiedje een vrijplaats voor stadsnomaden en wilde natuur. Na het verdwijnen van Groenoord (bij Ruigoord) en een groot deel van het IJmeer, is weer een stukje rafelrand van Amsterdam verdwenen. Ook de woeste (en bedorven) Diemerzeedijk wordt een keurig stadspark. Wat is natuur nog in deze stad; een plantsoentje met wat struikjes ertegen?

Stadsvilla's bedreigen unieke stadsnatuur  
Minachting van Deelraad Zuid voor natuurmonument

Aan de rand van de stad, langs de Schinkel, ingeklemd tussen een industrieterrein, snelwegen en de drukke Hoofddorppleinbuurt, ligt een stukje oud Amsterdam, als door een wonder bewaard gebleven. Er staat een boerderij, een boomgaard, een ouderwets straatje (Spijtellaantje) met lage huisjes, en daarachter weilanden, bomen en slootjes. Eromheen ligt de begraafplaats 'Huis te Vraag' met houtwallen en hoge bomen. Langs de begraafplaats loopt het jaagpad; een voetpad richting Amsterdamse Bos.

Begin maart gaat bij het Stadsdeel Zuid het bestemmingsplan Aalsmeerplein e.o. in procedure. Hierin wordt vastgesteld:

Sloop van de boerderij en de huisjes aan het Spijtellaantje. Nieuwbouw aan de rand van het weiland (drive-in woningen, soms meer dan 10 meter hoog). Eventueel een fietspad door de weilanden en/of boomgaard. Het kappen van de helft van de grote bomen in het weiland en alle bomen en struiken in de tuinen van de te slopen gebouwen.

Als het plan doorgaat, verdwijnt hele poëtische karakter van het gebied. Sinds het centrum van Amsterdam een beschermd stadsgezicht is geworden, zijn monumentale stukjes stad buiten de grachtengordel vogelvrij verklaard. Het is van groot belang dat dit stukje Amsterdam gespaard blijft. Als het bestemmingsplan ter visie wordt gelegd, wordt iedereen uitgenodigd bezwaar te maken. Uiteraard zal Nemo alles doen om de plannen tegen te houden.

Amsterdamse Wandeldagen 16 en 17 mei 1998  
Kom op voor de Stadsnatuur van Amsterdam!

Op 16 en 17 mei worden de Amsterdamse Wandeldagen gehouden onder het motto: 'Ontdek de Stadsnatuur van Amsterdam!'. Amsterdamse groengroepen organiseren een aantrekkelijke, groene wandeling in en rond Amsterdam.

De Wandeldagen zijn een initiatief van Nemo. Een stuurgroep van Amsterdamse groenorganisaties (Nivon, Milieucentrum Amsterdam, IVN, KNNV) ondersteunt de opzet van het evenement.

Door mee te doen aan de Wandeldagen laten wandelaars en groene organisaties merken dat wandelen en groen bij elkaar horen.

De Wandeldagen zijn bedoeld om zowel de stadsnatuur, als de organisaties die zich hiervoor inzetten, onder de aandacht van een breed publiek te brengen.

De wandelingen zoeken de natuur op in stad en stadsrand. Het gaat niet alleen om grotere groengebieden zoals parken, maar ook om bijzondere bomen, oeverplanten, stadstuinen, erven, keurblokken, struingebiedjes, waterkanten, tuinpaden, vogelbosjes, reigernesten, heemtuinen, woekerend onkruid, verwaarloosde plantsoenen, modderpoelen, ecologische linten, bermen, geveltuintjes, hondenuitlaatpaden, begraafplaatsen, sportterreinen, volkstuinten, hofjes enzovoort: overal waar de wandelaar zich een ontdekkingsreiziger kan voelen in de onbekende en geheimzinnige stadsnatuur.

Het is de bedoeling dat alle wandelingen samen een groen netwerk door én rond de stad vormen, dat zoveel mogelijk groene elementen en ecologische zones verbindt.

## Amsterdam Op Vrije Voeten Nemo dringt aan op gemeentelijk wandelbeleid

Ter gelegenheid van de Voetpadendagen heeft Nemo in de zomer van 1995 aan wethouder Bakker een lijst van knelpunten en aanbevelingen overhandigd. Deze notitie is besproken in de Commissie Verkeer. De commissie besloot tot een aanmoedigingssubsidie aan Nemo voor het uitwerken van een wandelrouten netwerk. Eind vorig jaar heeft Nemo aan wethouder Bakker een nota met knelpunten, aanbevelingen en een voorlopig wandelrouten netwerk aangeboden, bedoeld als een eerste aanzet tot een gemeentelijk wandelbeleid. Groene routes in, rond en buiten de stad moeten op elkaar aansluiten en de stedeling stimuleren te gaan wandelen dichtbij huis. Nemo vraagt de centrale stad en de deelraden integraal beleid te ontwikkelen voor groene wandelmogelijkheden in, rond en buiten de stad.

Bakker heeft toegezegd het plan te willen uitvoeren. Groen Links en PvdA hebben met moties het plan ondersteund. De bedoeling is dat het plan wordt geïntegreerd in de Groennota.

Wat is er nodig om Amsterdam aantrekkelijker voor wandelaars te maken?

1. Het laten maken en uitvoeren van een wandelpadenplan voor Amsterdam. Het plan moet het beleidskader bieden voor het aan te leggen 'hoofdnet wandelen'.
2. In de aangekondigde Groennota dient het wandelen voorrang te krijgen. Het voorgestelde routenetwerk van Nemo en het uit te werken wandelpadenplan dienen integraal te worden opgenomen in de Groennota.
3. De realisatie van een 'Hoofdnet Wandelen' dient gekoppeld te worden aan de realisatie van het Hoofdnet Fiets. Fietsers en wandelaars zijn vaak op dezelfde voorzieningen aangewezen.
4. Het opzetten van een Amsterdams aanspreekpunt voor belangenbehartiging van wandelaars. Als belangenorganisatie biedt Nemo de aangewezen structuur voor een dergelijk aanspreekpunt.
5. Openbaar vervoer kan meer ingeschakeld worden om wandelroutes bereikbaar te maken.
6. Om tot een integrale beheersvisie te komen voor het buitengebied, waarin wandelvoorzieningen een volwaardige plaats krijgen, dienen er convenanten gesloten te worden tussen stad en platteland (waterschappen, agrariërs, recreatieschappen). In deze convenanten kunnen financiën, voorzieningen, schaderegelingen, toegangsregelingen en onderhoud geregeld worden.
7. Deelraden dienen de aanleg van groene wandelmogelijkheden te bevorderen.
8. Het organiseren van de Amsterdamse Wandeldagen.

## Wandelcafés in opmars

Het Amsterdamse Nemo-Wandelcafé heeft navolging gekregen. Vooral op initiatief van het Nivon zijn op verschillende plaatsen ook Wandelcafés actief. De opzet is ongeveer hetzelfde als bij Nemo: programma's rond thema's die met wandelen te maken hebben, met veel mogelijkheden voor contact en kennismaking. Het voorjaarsprogramma staat in de Toorts. Waar zijn de Wandelcafés? Dordrecht 078-6166682. Rotterdam 010-4118824. Leiden 071-5227079. Haarlem 023-5264613. Amersfoort 033-4558557. Deventer 0571-271094. Arnhem 026-3813161. Venlo 077-3511257. Purmerend 0299-646123. Amsterdam Nemo 020-6817013.



Bergsportcafé Amsterdam 020-6187005.

Amsterdamse Wandelmarkt 5 april

In de Beurs van Berlage (Damrak) organiseert Op Lemen Voeten weer de jaarlijkse Wandelmarkt. De beurs is een attractie voor wandelaars die een vakantiebestemming zoeken. Open van 11 tot 17 uur, toegang f 7,50, kinderen tot 12 jaar gratis.

Wandelen langs waterwegen

Korte wandelingen op zondag met Openbaar Vervoer

Picknicken in het waterrijke gebied bij Oudkarspel, verdwalen in de mythen rond Marken, dromerig kuieren in de duinen bij zee. Dit is een greep uit de ingrediënten van een nieuwe serie attractieve korte wandelingen, die zich voornamelijk langs en in de buurt van water zullen gaan afspelen.

Waterwegen, al dan niet gecultiveerd, hebben de ontwikkeling van ons land in belangrijke mate mede bepaald. In die betekenis hebben deze vaderlandse schatten op elke Nederlander een grote invloed gehad. Waterrijke gebieden hebben een eigen biotoop. Die kunnen zeer verschillend van aard zijn. Te denken valt aan de diversiteit aan planten en dieren langs slootkanten en de kaalheid van grasdijken langs rivieren en kanalen. En polders zijn niet meer weg te denken, met hun strak ingedeelde waterhuishouding.

De afstand van de wandelingen zal tussen de twaalf en de vijftien kilometer liggen en het tempo is niet hoog.

We vertrekken op zondagochtend met Openbaar Vervoer van Amsterdam C.S. omstreeks 10.00 uur en zijn 's middags rond 17.00 uur weer terug.

Er zal zoveel mogelijk gebruik gemaakt worden van samen- reiskaarten (vergeet eventuele stadspas en kortingskaart niet). Bij telefonische aanmelding krijgt u preciezere instructies. Kosten f 5,- per wandeling. Data: zie Nemo-programmafolder. Organisatie: Maria Peters.

## POLEN-CLUSTER

Het verlangen naar Polen

Vergeeten al uw leed en overbrogten druck

Er zijn natuurlijk een hoop Nemo-leden die zich afvragen 'waarom Polen?' Het antwoord op deze veelgestelde vraag zullen we in dit Polen-nummer van De Vrije Wandelaar gelijk maar verklappen: het komt eigenlijk door Vondel. Door Vondel? Jazeker, door Vondel! De 'Prins der Nederlandse dichters' verwoordde namelijk in zijn bekende toneelstuk 'De Gijsbrecht van Aemstel' al het oeroude verlangen naar Polen. In dit stuk, dat in 1637 in de Amsterdamse stadsschouwburg in première ging en nog steeds jaarlijks wordt opgevoerd, vertrekt de titelheld aan het einde van het verhaal naar het land bij de Weichsel (Wis\*a in het Pools). Vondel spoort Gijsbrecht aan om oostwaarts te trekken:

Schep moed, en wanhoop niet,  
Maer volgh gehoorzaam na hetgeen U God gebiedt  
Zijn wil is, dat ghij treckt na'et vette land van Pruissen  
Daer uit het Poolsch gebergh de Wijsselstroom komt ruisschen  
Die d'oevers rijkck van vrucht genoeghelijkck bespoelt  
Verhou U daer, en wacht tot dat de wraeck verkoelt  
Ghy zult in dit gewest een stad, Nieuw Holland, bouwen  
en in gezonde lucht, en weelige landouwen,  
vergeten al Uw leet, en overbrogten druck;  
waer door Uw naezaet klimt den bergh op van 't geluck

Kijk, als je die regels eenmaal gehoord of gelezen hebt, dan ben je verkocht. Die 'gezonde lucht en weelige landouwen', die 'oevers rijk van vrucht genoeghelijkck bespoelt' (vorig jaar zelfs iets te genoeglijk), daar gaat het om. Wie wil daar nu niet een stad – nee, laten we nog even bescheiden blijven: een huis – opbouwen? Wie wil daar nu niet 'al zijn leet vergeten' en lekker - eventueel samen met 'naezaten' - 'den bergh van 't geluck' op wandelen? Vondel gebiedt en wij 'volghen' gewoon 'gehoorzaam'. Zo zit dat.

Jaap Tanja

Nemo gaat naar Polen!  
Centrum voor wandelaars en natuurvrienden in Polen

Nemo start dit voorjaar in Polen een activiteiten- en informatiecentrum voor wandelaars. Doel is om meer aandacht te vragen voor natuur, landschap en geschiedenis van Polen.

Huis en grond

Het huis is een typisch Duits bakstenen gebouw uit de 30er jaren met 4 etages en verkeert in goede staat. Er is accommodatie voor ca. 7 personen. Het huis ligt hoog tegen de helling van een heuvel. Rond het huis is een grote tuin van 2 hectare, die in gebruik is als moestuin, weide en voor een groot deel verwilderd met struiken en (fruit)boompjes. Vlakbij het huis ligt een grote ruïne, van 80 meter lang. Dit was ooit een kippenschuur met een woonhuis. Hiernaast ligt een oude stenen garage/schuur. Bij het huis en om de heuvel heen ligt 30 ha land, dat er ook bij hoort. Dit is voornamelijk verwaarloosd grasland, begroeid met struiken en boompjes en een klein bos. Overal lopen mooie onverharde paadjes. Bovenop de heuvel ligt een bos dat eigendom van de staat is. Inclusief dit bos is de omvang van het landgoed ca. 1 bij 1 km.

Ligging

Het huis ligt op het punt waar het Reuzengebergte overgaat in het Ertsgebergte (uitlopers van de Sudeten), in een gehucht van 3 huizen tussen de dorpen Chromiec en Kopaniec, in de gemeente Stara Kamienica. Het huis staat helemaal vrij op eigen grond, op de helling van de heuvel Trzciniak, dichtbij het riviertje de Kamienica. Het huis ligt vlakbij een groot heuvelachtig en bosrijk gebied met riviertjes en watervallen, in een oud kleinschalig boerenlandschap met veel kleine akkers, bosjes en boerendorpen.

Het huis ligt een kwartier lopen van het dorp Chromiec (met bushalte en winkel) en op ca. 8 km afstand van Szklarska Poręba het toeristisch hart van het Reuzengebergte. Hier zijn veel wandelroutes uitgezet, o.a. het beroemde Vriendschapspad dat over de grens van Polen en Tsjechië loopt. Er is een stoeltjeslift naar de 1362m. hoge Szrenica. 's Winters is dit het bekendste wintersportcentrum van Polen met veel ski- en langlaufmogelijkheden (ook lessen en skiverhuur). Er zijn 7 skiliften, 5 skipistes van totaal 15 km. en 35 km. langlaufroutes. Het huis ligt 30 km. van Jelenia Góra, de grootste stad in de regio, met alle mogelijke voorzieningen en een monumentaal oud centrum. Dichtbij ligt ook de stad Cieplice, een bekend kuuroord met veel warmwaterbronnen.

### Geschiedenis

De streek was oorspronkelijk Pools, maar werd veroverd door Oostenrijk en later door Pruisen. Lange tijd was het gebied onderdeel van het Duitse Neder-Silezië. De streek rond Szklarska Poręba stond bekend door de bloeiende glasindustrie. Na de laatste oorlog werd het gebied weer Pools en moesten alle Duitsers verhuizen. In hun plaats kwamen de verdreven Polen uit het huidige Oekraïne. Het Reuzengebergte was in de Duitse tijd een van de populairste wandelgebieden van Duitsland. Legendarisch zijn de verhalen over Rübezahl, de beruchte berggeest die ronddoelt in het Reuzengebergte en onvermoede wandelaars in afgronden en sneeuwstormen stort. De steden en dorpen ademen nog steeds de sfeer van Duitsland in de 30er jaren. Sinds de val van het communisme in 1989 is Polen enorm in ontwikkeling; de economische vooruitgang is overal goed zichtbaar.

### Natuur

Al in de Middeleeuwen was het Reuzengebergte beroemd door de bijzondere kruiden die er groeiden. Het gebergte is een zeer oud middelgebergte en het bevat de hoogste toppen van de Sudeten. In het gebied kom je overal grillige rotsformaties tegen die als kunstwerken de bergwanden versieren. De kammen van het Reuzengebergte hebben een alpien karakter, ze liggen boven de boomgrens. Je vindt er een toendra-achtig landschap met moerassen. Elke zone van het gebergte heeft een eigen karakteristieke flora en fauna. De soortenrijkdom is enorm; nergens in Europa vind je zoveel soorten op zo'n relatief kleine oppervlakte. Alleen de zone met de naaldwouden heeft ernstig te leiden van de luchtvervuiling. Het Reuzengebergte krijgt bij elke windrichting de volle lading uit industriegebieden van Duitsland, Tsjechië en Polen zelf. Het gebied wordt hierom wel eens de 'zwarte driehoek' genoemd.

### Klimaat

Door de nabije bergen is het klimaat erg grillig. Alle extreme klimaatverschijnselen komen voor, soms op één dag, maar gemiddeld heerst er een 'gematigd landklimaat'; dus ideaal om te wandelen. Gemiddeld 4 maanden sneeuw (dec-maart). Juni, juli en augustus zijn warme maanden, met veel kans op onweer. In voor- en najaar is de natuur op z'n mooist.

### Bereikbaarheid

Het huis ligt niet ver van de Duitse grens, ca. 970 km. van Amsterdam en 140 km. van Praag. De bereikbaarheid per openbaar vervoer is goed; per trein via Berlijn en Görlitz of Wrocław. Het hele jaar door gaan 2x per week bussen vanuit Nederland naar Wrocław, van daaruit gaan er treinen en bussen naar Jelenia Góra. Tijdens de wintermaanden gaan wekelijks bussen rechtstreeks naar Szklarska Poręba. Van Chromiec (1 km.) is een busdienst naar Jelenia Góra, in

Stara Kamienica (5 km.) is een station. De snelste auto-route is via Hannover, Berlijn en Görlitz.

Ga mee met Nemo naar Polen

6 manieren om het Polen-project te steunen

Nemo zoekt in Nederland en in Polen steun voor het project. Vooral de eerste jaren is de inzet van vrijwilligers en de steun van vrienden hard nodig. Er zijn verschillende manieren om het project te steunen.

\* Door op bezoek te komen!

Nemo gaat vanaf de zomer veel activiteiten organiseren in het centrum in Polen en er is altijd ruimte om te overnachten.

Elke twee weken rijdt er een Nemo-bus naar Polen. Je kunt ook op eigen gelegenheid komen. Nemo heeft vanaf de zomer een programma in Polen dat je op eigen gelegenheid kunt volgen of eventueel in kleine groepen. Het programma bevat verschillende aantrekkelijke arrangementen met voorbereide wandelingen, excursies en eventueel extra logies, gidsen en bagagevervoer. Sommige arrangementen zijn dit jaar nog in voorbereiding.

- Het Vriendschapspad; wandelen over de kam van het Reuzengebergte.
- Bijzondere natuurgebieden en landschapsparken in Silezië/Sudeten.
- Wandelen van boer naar boer.
- Vogelreizen naar de bekende vogelgebieden in Oost Polen.
- Oude Poolse monumentale steden en pelgrimsoorden.
- Kuuroord Cieplice (thermale bronnen).
- Kennis maken met Kamienica: wandelen rond het Nemo-huis.
- Themareis Pools/joodse geschiedenis.
- Kontakt met Polen: cultuur/natuur, godsdienst, politiek, taal en keuken.
- Ontdekkingsreis voor kinderen met ouders.
- Meerdaagse wandelreizen in beroemde Poolse natuurgebieden (Tatra, oerbossen, meren); in samenwerking met Poolse en Nederlandse ecologische reisorganisaties.

Prijs

De prijs bestaat uit verschillende componenten en is afhankelijk van wat je wil:

Naar het Nemo-huis per Nemo-bus: f 250,- (retour), f 150,- (enkele reis).

Logies (overnachting (tent of slaapzaal) en maaltijden in het Nemo-huis: f 30,- per dag.

Prijzen arrangement: vraag de folder aan.

\* Door lid te worden van de Nederlands/Poolse vriendenkring van Nemo.

Voor minimaal f 50,- / Z\* 25,- per jaar krijg je informatie over het project en regelmatig aanbiedingen (o.a. Poolse artikelen en produkten van eigen land, cursussen en bijeenkomsten).

\* Door als vrijwilliger bij te dragen aan activiteiten in en rond het huis.

Het eerste jaar zijn we druk bezig het huis en het land op te knappen. We hebben daarbij de hulp van vrijwilligers hard nodig. Door je hulp steun je de opzet van het project. Je ontmoet Polen en er is genoeg tijd om de omgeving te verkennen.

## Klussen

- onderhoud van de tuin en het land
- opknappen van het huis
- aanleg van voorzieningen (bv. kamperen)

## Vergoeding

Vervoer heen/weer is voor eigen rekening. Een retour via de Nemo-bus kost f 250,-.

Als je *één* dag klust, krijg je voor *twee* dagen logies (eten en overnachting) gratis.

Naast vrijwilligers worden ook 'technuten' en 'beheerders' gezocht, die voor een vaste tijd beschikbaar zijn en bepaalde taken op zich kunnen nemen. Met hun maken we aparte afspraken.

\* Door het ter beschikking stellen van materialen:

huisraad, gereedschap, werkbank, tuingereedschap, bedden, matrassen, kussens, beddegoed, gordijnen, demontabel meubilair, kleden, elektrisch fornuis, keukeninventaris, magnetron, butagasbranders, tv, video, radio/cassettes. Centraal depot: Nemo-kantoor.

\* Door obligatie-houder te worden

Om het project te ondersteunen wordt via de notaris een obligatielening uitgeschreven. Een obligatie kost f 500,-. De rente wordt jaarlijks uitgekeerd in de vorm van een Poolse maaltijd in het Wandelcafé. De aflossing begint over 2 jaar. De obligatie wordt na loting door de notaris verzilverd in de vorm van een 10 daags verzorgd wandel-arrangement in Polen, ter waarde van ca. f 850,-. Uiteraard kan op verzoek ook het ingelegde bedrag van f 500,- teruggestort worden of geherinvesteerd. Vraag de brochure aan met uitgebreide informatie.

\* Door participant te worden

Door investeringen in de vorm van certificaten kan het project verder uitgebouwd worden. Certificaathouders zijn participanten en in feite mede-eigenaren. Als participant ben je direct betrokken bij het project. Een certificaat kost f 10.000,-. Nemo biedt ook de mogelijkheid om deel-certificaten te kopen voor f 1000,-. Vraag de brochure aan met uitgebreide informatie.

Nemo W POLSCE!

HOLENDRSKO - POLSKIE CENTRUM TURYSTYKI PIESZEJ I PRZYJACI[]  
PRZYRODY W POLSCE

Holenderskie stowarzyszenie Nemo otworzy\*o w Polsce centrum informacji i aktywnej dzia\*alno<ci dla holenderskich i polskich turyst#w pieszych. Celem jest wzbudzenie wi&kszego zainteresowania przybywaj\$cych do Polski jej przyrod\$, krajobrazem i histori\$.

Nemo jest holenderskim stowarzyszeniem mi\*uj\$cych przyrod& turyst#w pieszych

odkrywaj\$cych nieznane szlaki. Nemo zajmuje si& nie tylko w&dr#wk\$ lecz tak^e ochron\$ krajobrazu i troszczy si& o zachowanie zagro^onych <cie^ek.

Od 1988 roku Nemo organizuje w Holandii cotygodniowe w&dr#wki i comiesi&czne wieczory tematyczne o przyrodzie i turystyce pieszej. Cztery razy w roku ukazuje si& wydawane przez Nemo czasopismo 'Wolny Piechur'. Przy wsp#\*pracy z w\*adzami i organizacjami dzia\*aj\$cyymi w zakresie ochrony przyrody Nemo pomaga w popularyzacji turystyki pieszej i w powi&kszeniu mo^liwo<ci jej rozwoju. Organizuje r#wnie^ wydarzenia na wi&ksz\$ skal& takie jak og#lnokrajowe dni turystyki pieszej. Nemo jest organizacj\$ idealistyczn\$ liczn\$ 1200 cz\*onk#w.

Nemo dzia\*a na terenie Holandii. Jest jednak kraj, z kt#rym jest szczeg#lnie zwi\$zane, a mianowicie - Polska. Ju^ pi&ciokrotnie mia\*y miejsce organizowane przez Nemo wycieczki piesze na trasie ekologicznych gospodarstw rolnych w Polsce. Ten fascynuj\$cy kraj i jego dzieje historyczne zrobi\*y na naszej organizacji tak ogromne wra^enie, ^e zrodzi\* si& pomys\* za\*o^enia bazy na terenie Polski.

W tym celu Nemo kupi\*o w Polsce dom, w kt#rym znajduje si& centrum turystyki pieszej. Centrum to po\*o^one jest w sercu Europy, na ~l\$sku, pomi&dzy Wroc\*awiem, Prag\$, Dreznem i Berlinem, w pobl^u Jeleniej G#ry, na wzg#rzu u st#p Karkonoszy i G#r Izerskich. Nale^y do niego budynek mieszkalny, budynki gospodarcze, ogr#d o powierzchni 2 ha oraz 30 ha ziemi z terenami stanowi\$cyymi rezerwat przyrody.

Celem tego projektu jest popularyzacja i rozw#j turystyki pozamiejskiej (agro-turystyka) i rekreacji uwzgl&dniaj\$cej poszanowanie przyrody poprzez rozw#j i upowszechnianie turystyki pieszej. Jest to centrum dzia\*alno<ciowo - informacyjne na terenie Polski i stanowi baz& wypadow\$ dla pozosta\*ych aktywno<ci w Europie Wschodniej. S\$ tu organizowane wycieczki w oparciu o wsp#\*prac& z miejscowymi organizacjami i gospodarstwami ekologicznymi. Turystyka piesza daje si& po\*\$czy> ze sportem zimowym i wycieczkami rowerowymi, najch&tniej z przewodnikami polskimi. Opr#cz tego organizuje si& tu podr#^e tematyczne oraz kursy polskiej historii, kultury i j&zyka.

Projekt ten jest wprowadzie mi&dzynarodowy, ale chodzi tu g\*#wnie o integracj& z polskim <rodowiskiem i pomoc w jego ochronie. Centrum jest mieszkalno - pracownicze na bazie idealistycznej i ekologicznej. Do zarz\$dzania tym projektem za\*o^ona zosta\*a oddzielna fundacja o nazwie Fundacja Odyseusz, kt#ra pod ^adnym warunkiem nie ma za cel zysku.

Waarom Polen?  
Pools voor beginners

Polen wordt niet snel geassocieerd met een vrolijk vakantieeland. Vraag een willekeurige wandelaar die er nooit geweest is, wat hij denkt van Polen, en hij somt het klassieke rijtje op: overstromingen, somberheid, saaiheid, anti-semitisme, luchtvervuiling, criminaliteit, conservatisme, alcoholisme. Polen heeft zich wel weten te ontworstelen aan eeuwenlange

bezettingen, maar de vooroordelen en clichés zijn hardnekkiger.

Polen is lang het episch centrum geweest van de politieke wervelwinden die over Europa geheerst hebben, en daardoor is het land letterlijk en figuurlijk het hart van Europa. Zowat alle grote Europese oorlogen hebben onuitwisbare sporen nagelaten op Pools grondgebied. Eeuwenlang lag het gebied klem tussen de ambities en de machthonger van de grote mogendheden Rusland, Zweden, Oostenrijk en Pruisen. Hun ambities hebben van Polen een makkelijke prooi gemaakt. De vriendschap die Polen sloot met Frankrijk (Napoleon) en Engeland (WOII), heeft hun weinig opgeleverd; het land werd meerdere keren letterlijk onder de voet gelopen en van de kaart geveegd.

Veel mensen weten niet dat de eerste vrije Poolse republiek (1919-1939) in feite een multi-culturele samenleving was. Grote minderheden (35%, waarvan 10% joden) leefden relatief ongestoord samen. Er waren weliswaar veel spanningen en excessen, maar veel minder dan in buurlanden. Het is de verdienste van president Pi\*sudski dat hij het multi-culturele karakter van de staat erkende en de integratie van de joden stimuleerde. Na de grote etnische zuiveringen door Duitsers en Russen, ontstond de huidige Poolse staat.

In de laatste oorlog waren Duitsers verantwoordelijk voor de dood van 3 miljoen Polen en 3 miljoen Poolse joden. Stalin was op zijn beurt verantwoordelijk voor het mislukken van de Opstand van Warschau en de massaslachting van Poolse intellectuelen in Katyn. Zo kreeg Stalin greep op het geslachtofferde Polen; een greep die na opstanden in '56, '68 en '70 losser werd en tenslotte dankzij het verzet van Solidarino<> rond 1980, verdween. Indirect leidde dit verzet tot de val van de Berlijnse Muur.

Het verzet van de Polen tegen hun overheersers is niet alleen in de vele opstanden, maar ook in het landschap terug te vinden. Polen is het enige land in Oost-Europa waar de landbouwgronden niet gecollectiviseerd zijn, omdat de boeren dat niet toelieten. Daaraan dankt Polen het kleinschalige landschap met overal boerderijen, kleine akkers en bosjes: een ideaal wandellandschap. Ook is het land bezaaid met kerken, kapellen, kloosters en pergrimsoorden. De Poolse katholieke kerk (met o.a. Wyszy}ski en Wojty\*a) liet zich niet ringeloren en functioneerde als hoeder van het Poolse zelfbewustzijn. Maar ook op een ander vlak heeft zich dit zelfbewustzijn geuit; in de cultuur. Poolse schrijvers (Gombrowicz, Mi\*osz, Konwicki, Schulz), componisten (Penderecki, Rubinstein), beeldende kunstenaars en filmers (Wajda, Kie<lowski) zijn wereldberoemd. In 1996 kreeg de dichter Wis\*awa Szymborska onverwacht de Nobelprijs voor de literatuur. Een andere Nobelprijswinnaar is de schrijver Isaac Bashevis Singer, die het jiddische leven van voor de oorlog heeft vastgelegd. In Nederland zijn een aantal beroemde vertalers persoonlijk veel bijgedragen aan de bekendheid van de Poolse literatuur: Karol Lesman, Esselien 't Hart en Gerard Rasch.

Polen hebben veel overeenkomsten met andere slachtoffers van historische 'wervelwinden'; Grieken en Ieren. Alle drie zijn ze cultuurdragers met een mythisch 'groots' verleden, aan de grenzen van Europa en zeer gepreoccupeerd met de eigen geschiedenis. Gemeenschappelijke kenmerken zijn: eeuwenlange bezetting en uitbuiting door machtige en agressieve buurlanden; ingewikkeld complex van trots, minderwaardigheid en lichtgeraaktheid; centrale rol van de kerk; een lange traditie van (gewapend) verzet en volksoptstanden; en een hoog alcoholgebruik. Het zijn landen waar de geschiedenis aan de oppervlakte ligt en in elke familie tastbaar aanwezig is.

Pessimisten denken dat de vrije markt-ideologie met haar materialisme ook in Polen de geschiedenis kan verdringen, net als in het westen. Maar dan kennen ze de Polen niet. Ook deze nieuwe bezetting zullen ze weten te weerstaan.

De grauwsliuier van ruim 30 jaar communisme is inmiddels bijna verdwenen. Overal wordt gebouwd en gerestaureerd. Er wordt veel gedaan voor het milieu en de meeste vervuilende fabrieken sluiten (vanzelf). De Polen zijn weer bezig het publieke domein terug te winnen. Tijdens het communisme was het publieke domein vijandig. Daar heerste schaarste, machtsmisbruik en corruptie. In het privé domein (familie, vrienden, relaties) werd pas echt geleefd en kon alles geregeld worden. Na de val van het communisme, verdween ook langzaam deze tweedeling. Hoewel; oude patronen slijten langzaam en dagelijks kom je sporen uit het verleden tegen. En bovendien vallen veel mensen, die de tijdgeest niet bij kunnen houden (bejaarden, werklozen), buiten de boot.

De criminaliteit is veel minder dan in het westen. Door de gebrekkige wetgeving, lage lonen en het ontbreken van goede sociale voorzieningen is de 'informele economie' veel groter dan in het westen. Maar in feite is Polen een relatief veilig land (zeker vergeleken met Nederland). Omdat het land de poort van Europa is richting GOS (Rusland, Oekraïne en verder Azië), heeft het land veel te maken met criminele handel (auto's, wapens, drugs) en maffia.

Polen is misschien wel het meest miskende vakantieland van Europa. In ieder geval is het een ideaal Wandeland door het kleinschalige boerenlandschap en de vele natuurgebieden (bergen, oerbossen, meren, kust). Het plattelandstoerisme is in opkomst en overal kun je thuis bij Polen logeren. Wandelen is daarom de beste manier om het land en de mensen te leren kennen.

Peter Spruijt

Polen en joden  
over vooroordelen gesproken

Een veelgehoord en hardnekkig vooroordeel over Polen is dat anti-semitisme er welig tiert. Het stereotiepe beeld dat veel of zelfs alle Polen min of meer antisemiet zijn is in Nederland tamelijk wijd verbreid. Waar komt dat beeld vandaan en wat klopt er eigenlijk van dat vooroordeel?

Die eerste vraag is het meest eenvoudig te beantwoorden: van de zeventiende eeuw tot de Tweede Wereldoorlog was Polen – of beter gezegd: dat deel van Europa dat nu Polen heet – het land met de grootste joodse gemeenschap in Europa. Polen is in de afgelopen eeuwen het hart van de joodse diaspora geweest, het hart van de jiddische taal en cultuur, het centrum van het Chassidisme. Net als Holland – en misschien nog wel meer – is Polen is een land geweest waar vervolgde joden naar toe vluchtten, een land ook waar joden in alle vrijheid hun godsdienst hebben kunnen belijden. Bij het uitbreken van de oorlog telde Polen ongeveer 3,3 miljoen joodse inwoners, zo'n 10% van de bevolking (ook ongeveer 10% van het vooroorlogse Amsterdam was Joods).

Over de complexe relatie tussen Polen en joden in de loop der eeuwen (extra ingewikkeld omdat



Polen lange tijd is opgedeeld onder zijn buurlanden) is al een kleine bibliotheek volgeschreven. De joden vormden in het vooroorlogse Polen veelal een aparte gemeenschap met een eigen godsdienst, eigen talen (jiddisch, dat veel door arme joden werd gesproken, en Hebreeuws) en eigen organisaties en politieke partijen. Natuurlijk waren er spanningen, bestond er animositeit en wederzijds onbegrip tussen Polen en joden, kwam anti-semitisme voor in het vooroorlogse Polen. Maar vanuit de geschiedenis bezien is het eerst en vooral onzin om de houding van de Poolse meerderheid ten aanzien van de joodse minderheid simpel te betitelen als 'antisemitisch'. Zo'n etiket doet geen recht aan de groei en bloei die 'de joodse natie' in Polen heeft beleefd in de loop der eeuwen.

Ook de Tweede Wereldoorlog kan slecht dienen als kapstok om het vermeende Poolse anti-semitisme aan op te hangen. De Nederlandse schrijver Milo Anstadt, zelf geboren in Polen en zelf joods, heeft het als volgt kernachtig samengevat: 'De Tweede Wereldoorlog ontstond in Polen, maar niet door Polen. De vernietigingskampen bevonden zich in Polen, maar werden er niet door Polen neergezet en behalve miljoenen joden, kwamen er ook miljoenen Polen in om.' In de oorlog is 90% van de Poolse joden vermoord. Maar de Polen iets verwijten over het lot van de joden is alsof men na een aanslag de ene gewonde verwijt niet beter voor de andere gezorgd te hebben.

Vandaag de dag wonen er nog maar enkele tienduizenden joden in Polen. Soms hebben die te maken met anti-semitisme (zie bijvoorbeeld de Vrij Nederland van 14 februari jongstleden). Maar het grootste probleem van de Poolse joden is niet het anti-semitisme van de Polen, doch veelmeer de vraag hoe ze (nog) iets van een joodse gemeenschap overeind kunnen houden. Als je vandaag de dag in Polen rondreist, op zoek naar de geschiedenis van de joodse cultuur, stuit je ook eerder op onbekendheid en onverschilligheid van Polen ten aanzien van het joodse verleden van hun land dan op anti-semitisme. Prachtige oude synagogen staan al vijftig jaar lang te verkrotten of zijn gevoelloos omgebouwd tot bankgebouw. joodse begraafplaatsen zijn overwoekerd en soms nauwelijks meer toegankelijk. En misschien nog belangrijker: in tal van plaatsen verdwijnt langzaam maar zeker de joodse geschiedenis van die plek uit het collectieve geheugen van de mensen die er wonen. Dát is eigenlijk een groter probleem dan anti-semitisme.

Jaap Tanja

Boekentips

In de herinnering van het woud  
door Charles T. Powers.

De Amerikaanse journalist Charles Powers, die 5 jaar werkte in Polen, schreef een roman over een dorp in Oost-Polen. In dit boek beschreef hij het indrukwekkende verhaal van mensen op zoek naar een nieuwe identiteit in de postcommunisme samenleving. Daarbij worden zij weer geconfronteerd met het verdrongen verleden; met name de sporen van de verdwenen joodse gemeenschap. Het verhaal is lyrisch en ontroerend, maar tegelijk een vertelling om de recente geschiedenis van Polen begrijpelijk te maken. Wie het land en de mensen beter wil leren kennen, is verplicht het boek te lezen. Het boek laat zich lezen als een reisgids, geschiedenisboek, roman

en detective. De stijl van schrijven is heel bijzonder; elke zin is beeldend en scherp. In 1996 is de schrijver plotseling overleden. Het is zijn enige boek. (Bruna, f 39,95)

Andere aanraders:

Milo Anstadt: Polen en joden (Contact, 1989) en Kind in Polen (in Jonge jaren (Contact, 1995).

R. Scharf: Wat zullen wij Mirjam vertellen? Opstellen en voordrachten over joden en Polen. (Folkertsma Stichting, 1995)

A. Zable: Jewels and Ashes (1991).

G. Schwarberg: Het getto van Warschau (van Genep, 1989)

Martin Buber: zijn boeken over het Chassidisme.

Isaav Bashevis Singer: een compleet oeuvre over de jiddische cultuur.

Bruno Schulz: De Kaneelwinkels en Sanatorium Klepsydra.

PS

Nog is Polen niet verloren...

Krassen in de Poolse spiegel

Kaal, golvend bouwland met een weg er doorheen. Daarlangs iele boompjes, de takken aan één kant meedogenloos weggekapt. En ergens midden in de verlatenheid een oude boomknoest, die met linten en kleurige plaatjes tot een primitief heiligdom is opgetuigd (RK neem ik aan). De donkere jagende wolken bespaar ik de lezer. Ergens bij Krakow was dat: het landschap dat ik me als het 'meest Poolse' herinner.

Je hebt daar ook heel andere: bos, veel bos en heel veel bloemen. En veel meer vlinders dan je bij ons gewend bent; koolwitjes rond de vele koolveldjes, die je al vanuit de trein overal zag. Dat was jaren geleden mijn eerste indruk van Polen. Eerst stak je, niet lang na Berlijn, de vrijuit stromende Oder over (de 'Oder-Neisselijn'). Dan kreeg je het bos van het dunbevolkte westen van Polen, en dan verderop het in het communistische Oost-Europa stereotiepe kale wijde bouwland in de wijde omgeving van Poznan. Maar veel verder oostelijk, tegen de Russische grens aan, had je weer bos, 'echt' bos: het oerwoud van Bia\*owieza. En het boerenland daar zag eruit zoals het bij ons in de jaren '20 geweest moet zijn: kleine akkertjes, wat vee, kleine boeren met paard-en-wagen en schilderachtig armelijke houten huisjes die weer in een zee van bloemen stonden. En een groot wit kasteel, waar misschien Hermann Göring nog heeft geslapen, als hij naar het woud kwam om op herten, zwijnen en beren te jagen.

Want het punt is, de geschiedenis ligt in Polen altijd op de loer; het landschap weerspiegelt er overal het verleden, in sporen en littekens, en anders symboliseert het in somberheid en kou soms alles wat er ooit heeft plaatsgevonden. Het verleden was hier meest geen lolletje. 'Nog is Polen niet verloren' zingt het volkslied - en je weet nooit precies of ze bedoelen: 'maar lang zal het niet meer duren', of: 'het is een godswonder maar we zijn er nog.' Polen lag altijd precies waar de grote Europese machten elkaar 'ontmoetten' en het kromp, groeide of verschoof naar gelang de Oostenrijkse keizer-koningen, de Duitsers of de Russen de overhand hadden. Van de voormalige Poolse landgrenzen moet een mooi LAW-netwerk te maken zijn. Na de Tweede Wereldoorlog, dieptepunt zeker ook van de Poolse geschiedenis, kreeg Polen het westelijke bosgebied erbij - zonder de meesten van de oorspronkelijke Duitse bewoners - en Oost-Pruisen, tegen Litouwen aan, maar in het oosten werd ook een brede strook grond Russisch. De pijnlijke

periode van het communisme zorgde daarna met brute industrialisatie voor harde ingrepen in het landschap. Maar het gebrek aan economisch succes, en het stille verzet van de grote, dieproomse boerenbevolking, zorgde ervoor dat het schilderachtig achterlijk boerenland van de paarden, de bloemen en de vlinders op veel plaatsen nog behouden is. Zoals ook het bos op de Karpatenbergrug langs de zuidgrens - in het zuidoosten na de oorlog leger en ruimer gemaakt door de Wit-Russen eruit te gooien - met uitgestrekte, goed gemarkeerde wandelroutes. Want de Polen konden en mochten heel lang alleen maar daar en te voet op vakantie. Nu werken ze zich dan, op weinig zachtzinnig kapitalistische wijze, uit de naoorlogse economische achterlijkheid omhoog - met steun van westerse haaien en wandelaars die hun kansen schoon zien in prachtig wandelland. Er komen vast weer nieuwe krassen in de Poolse spiegel. Maar, nog is Polen niet verloren!

Jurjen Keessen

## Geschiedenis van Polen in vogelvlucht Een kort overzicht

Rond 800 - 950 heeft de Poolse taalgroep zich gevormd. In deze periode ontstaan de eerste twee staatscentra: Polanen (Polen) in het centrale gebied en Wi<lanen (Weichsellanders) in het zuidoosten. De staat Polen wordt gesticht door de Piasten-dynastie van de Polanen en wordt internationaal erkend vanaf de kerstening in 966 onder de tweede heerser van de Polanen, Mieszko I.

In zijn regeerperiode beslaat Polen de gebieden tussen Sudeten en Karpaten in het zuiden, tot de Oostzee in het noorden, met uitzondering van Oost-Pruisen. In het westen loopt de grens ietsje westelijk van de Oder; in het oosten ligt de grens ongeveer op de huidige plaats.

Polen heeft 40 vorsten gehad: drie dynastieën met veertien gekroonde koningen en de kieskoningen.

Eerste dynastie: Piasten (Pools, eind elfde eeuw tot 1370)

Tweede dynastie: Huis Anjou (Hongaren, 1370 - 1386)

Derde dynastie: Jagiellonen (Litouwers, 1386 - 1572).

Kieskoningen: door de Poolse Sejm -Landdag- gekozen koningen (1573 - 1795). Polen heeft drie hoofdsteden gehad: Gnie{no tot 1034, Krak#w tot 1596 en Warszwawa.

Het eerste missiebisdom is Pozna} in 968. Gnie{no wordt het eerste aartsbisdom in 1000, en in datzelfde jaar komen er bisdommen in Ko\*obrzeg, Wroc\*aw en Krak#w. Vanaf die tijd plant de katholieke kerk haar wortels stevig in de Poolse aarde, tot op de dag van vandaag. Zij speelt een geweldige rol in het sociaal-economische en politieke leven van Polen. Soms ontwricht zij dat leven, doch door de eeuwen heen blijft zij de bindende kracht, de meest trouwe en standvastige bondgenoot in de langdurige patriottische strijd. Zij biedt krachtige hulp en steun bij het behouden van het Pools bewustzijn, de Poolse taal en cultuur en bij het voortbestaan van de Poolse natie.

Het aanzicht van Polen op de kaart van Europa is in de loop van de geschiedenis zeer gevarieerd.

De grenzen verschuiven bijna voortdurend.

- Bolesław (992-1025) breidt het land in het westen uit tot bijna naar de Elbe en in het zuidoosten langs de Bug en de bovenloop van de Dnjepr.
- In 1138 valt Polen uiteen in vijf zelfstandige provincies, geregeerd door de prins van de Piastendynastie.
- 1138 - 1320: In deze periode verliest Polen West-Pommeren aan het Duitse Keizerrijk en Silezië aan Tsjechië.
- 1306 - 1370: Periode van grote bloei. De provincies Wielkopolska (gelegen in Centraal Polen), Małopolska (in zuidoost Polen) en Pomorze Gdańskie (oostelijk Pommeren met Gdańsk) worden verenigd, maar
- in 1309 verliest Polen Pomorze Gdańskie aan de Duitse Orde die zich vanaf 1226 gevestigd heeft in Oost-Pruisen.
- In 1370 worden het land uitgebreid met Mazowsze (gelegen tussen Małopolska, Wielkopolska en Oost-Pruisen) en de gebieden tot aan Moldavië.
- Tussen 1386 en ongeveer 1500 erkent Moldavië het Poolse bestuur, waarmee Polen bijna van de Oostzee tot aan de Zwarte Zee reikt.
- In 1385 worden Polen en het Groothertogdom Litouwen in een unie verenigd door het huwelijk van de Poolse koningin Jedwige van Andegawenen met de heerser van Litouwen, Władysław Jagiello. Deze wordt gekroond tot koning van Polen en regeert samen met Jadwiga. Litouwen ligt in die tijd langs de gehele oostgrens van Polen en Moldavië, tot aan de Zwarte Zee; haar oostgrens loopt langs de Dnjepr omhoog en reikt dan bijna tot aan de Don, om in de noordelijke regio's tot bij Moskou te komen, dat tot de Russische Hertogdommen behoort.
- In 1439 voegt Władysław III Hongarije toe aan zijn rijk door ook de Hongaarse troon te bestijgen.
- De volgende Poolse koning, Kazimierz Jagiellończyk, wordt in 1471 gekroond tot koning van Tsjechië en in 1490 tot koning van Hongarije, dat toen van Polen en Moldavië tot aan de Adriatische Zee reikte.
- In de zestiende eeuw vormen bijna heel Litouwen, Oost-Pommeren, Oost-Pruisen, het huidige Letland en Estland en Polen zelf het Pools Koninkrijk. Maar in het zuiden heeft Turkije ondertussen Moldavië en het zuidelijkste stukje van Litouwen langs de Zwarte Zee ingenomen.
- In de zeventiende eeuw komt het huidige Estland bij Zweden, en Oekraïne valt bijna tot aan Kiev ten prooi aan de Turken.
- Tussen 1598 en 1683 is er onophoudelijk oorlog met de opstandige Kozakken en de Turken, Russen en Zweden tegelijk, die het hele land onder de voet lopen.
- Door langdurige oorlogen en binnenlandse politieke instabiliteit is het land verzwakt. Terwijl de schatkist leeg raakt en de koningen hun macht verliezen, krijgen de grootgrondbezitters steeds meer privileges en blijft hun rijkdom groeien. Een aantal families krijgt grote politieke macht. In onderlinge strijd vormen zij kampen pro en contra het koningshuis. Uit eigenbelang zoeken zij steun bij vreemde mogendheden, die onder het mom van de bestrijding van de anarchie Polen onder elkaar verdelen.
- 1772: de eerste deling: Pruisen, Rusland en Oostenrijk annexeren elk een stukje Polen; er blijft nog 2/3 over.
- In 1793 de tweede deling, waarbij Pruisen en Rusland betrokken zijn; weer 1/3 weg.
- 1795: de laatste deling, door Pruisen, Rusland en Oostenrijk, laat Polen helemaal van de kaart verdwijnen.
- Diverse volksopstanden worden bloedig neergeslagen. De Poolse bevolking wordt met harde

hand en zware repressailles in toom gehouden. Vele Polen wijken uit naar Frankrijk en Italië, om zich bij Napoleon aan te sluiten.

- In 1797 worden in Italië (Milaan) Poolse Legioenen gevormd, die in alle Napoleontische campagnes meevechten. Toen is ook het huidige volkslied ontstaan: 'Nog is Polen niet verloren zolang wij leven; wat de vreemde macht ons met geweld heeft ontnomen zullen wij met de sabel terugnemen.'

- In 1807 wordt door Napoleon het Vrij Hertogdom Polen gevormd uit het centrale en oostelijke deel van de door Pruisen bezette gebieden.

- In 1809 komt een deel dat Oostenrijk had ingenomen weer bij Polen. Gda}sk krijgt de status van Vrije Stad, maar is afhankelijk van Frankrijk.

- 1815 Weens Congres:

1) Gda}sk en grote gebieden daar omheen komen terug bij Pruisen.

2) Krak#w en omliggende gebieden wordt Republiek Krak#w, onder controle van Pruisen, Oostenrijk en Rusland.

3) Het overige deel van het Hertogdom Polen wordt Koninkrijk Polen, waarbij de Russische tsaar zich koning van Polen mag noemen.

- Na de opstanden van 1830 en 1863-64 volgt weer een zware onderdrukking door de tsaar.

- V##r WO I ontstaan diverse politieke en (para-)militaire organisaties. Een deel daarvan is 'Russisch georiënteerd' en een ander deel 'Oostenrijks georiënteerd', in de hoop zo ooit de vrijheidsdroom te kunnen verwezenlijken.

- In de oorlogsjaren woren veel beloften gedaan:

1) Oostenrijk-Hongarije en Duitsland beloven de Poolse natie van het 'Russische juk' te zullen bevrijden en een zelfstandig Pools Koninkrijk te vormen.

2) Rusland kondigt in 1914 aan, alle Poolse gebieden onder de tsaar te verenigen.

3) In 1917 erkennen diverse revolutionaire groeperingen in Rusland het recht van Polen op vrijheid en onafhankelijkheid.

4) De Amerikaanse president Wilson stelt in 1918 dat een van de doelen van de oorlog is, de totstandkoming van de onafhankelijke Poolse staat met toegang tot de (Oost)zee.

Dus vechten Polen op alle fronten: aan de kant van Rusland, Frankrijk, Oostenrijk en Duitsland, maar ondergronds (in het voormalige koninkrijk Polen) tegen dezelfde landen.

- In 1918 wordt een groot deel van Polen vrij, en Jozef Pi\*sudski wordt benoemd tot opperbevelhebber van de Poolse strijdkrachten. Later neemt hij ook de civiele macht over.

- Tussen 1919 en 1922 komen grote gebieden terug bij Polen. Gda}sk wordt een zelfstandige vrije stad. In het oosten en zuidoosten strekt het land zich uit tot aan Roemenië en van daar bijna tot Minsk. Grodno en Vilnius komen bij Polen terug. De grens ligt in het huidige Letland.

- Op 1 september 1939 valt Duitsland Polen van drie kanten binnen, het begin van WO II. Zeventien dagen later doen de Russen hetzelfde langs de hele oostgrens.

- Naast de in eigen land vechtende bevolking worden in de loop van de oorlog in het buitenland diverse Poolse legers gevormd. Alweer vechten de Polen op alle fronten mee, nu samen met de Russen en de geallieerden tegen de Duitsers. Je kunt ze vinden aan het Oost- en aan het Westfront, op de Atlantische oceaan en de Middellandse Zee, in Noord-Afrika, diverse Europese landen en in de lucht bij de RAF en bij de Russische landmacht. En overal gebruiken ze de leuze: 'Voor jullie vrijheid en de onze!'

Elzbieta Jedryszczak

## De beer, de wilde zwijnen en de wandelaar Een Pools sprookje

Omdat wandelaars gewend zijn door de wereld te trekken, ging de wandelaar op pad. Na geruime tijd kwam hij bij het woud. Urenlang wandelde hij door het woud, tot hij aankwam op een open veld, waar hij tot zijn grote schrik een beer zag die hem uit het bos tegemoet liep. Wat te doen? Nergens in de wijde omgeving waren mensen of huizen te zien. Nu zijn de meeste wandelaars gelukkig niet op hun achterhoofd gevallen: toen hij zag dat de beer in een rechte lijn op hem af hobbelde, wierp de wandelaar zich op de grond en hield zich muisstil. De beer had de wandelaar echter gezien, liep naar hem toe, begon hem te besnuffelen en probeerde hem met een poot overeind te duwen. De wandelaar kneep zijn ogen stijf dicht en probeerde zich niet te bewegen.

Het leek wel of de beer niet wist wat hij met de wandelaar aanmoest. Hij trok een laars van de man uit en kraste met zijn klauw over de blote voetzool. De wandelaar gaf geen krimp. De beer draaide de wandelaar op z'n rug, knoopte z'n jas open, schoof een poot onder z'n oksel, kietelde hem, likte hem en rolde hem weer om. Maar wat de beer ook deed, uit pure doodsangst verdroeg de wandelaar het allemaal zonder een krimp te geven. De beer drukte zijn voorpoot op de mond van de wandelaar, kneep in zijn neus, luisterde of de man nog ademde, maar zelfs dat verdroeg de wandelaar zo stil mogelijk. De beer kreeg door dat de man geen enkel teken van leven meer gaf, liet hem los, liep naar het bos, sleepte een grote bos takken naar de levenloze wandelaar en begroef hem onder de takken. Vervolgens gooide hij boven op de takken flink wat aarde, zodat de wandelaar bijna helemaal begraven werd. Tenslotte hobbelde de beer het bos weer in. De wandelaar die bijna stikte, merkte dat de beer niet terugkwam en maakte, om beter te kunnen ademen, voorzichtig een gat tussen de takken en de aarde.

Meer dan een half uur bleef de wandelaar stil liggen, maar de beer kwam niet meer terug. Angstig kroop de man onder de takken en de aarde vandaan, keek snel in het rond, maar zag de beer nergens. Zo vlug als hij kon rende hij weg van deze onzalige plek. Om weer in de bewoonde wereld te komen moest hij eerst terug door het woud. Na rennen en lopen kwam de man opnieuw bij een grote open plek in het bos. Hier stond een veldschuur die gevuld was met hooi. De wandelaar dankte Onze Lieve Heer dat hij aan het gevaar ontsnapt was, ging de schuur binnen, klom een houten trap op en legde zich te rusten in het hooi. Doch al na een paar minuten werd hij in zijn rust gestoord door het luide grommen en knorren in de verte van wilde zwijnen, overduidelijk vermengd met het gebrom van een beer. Opeens doken de wilde zwijnen en de beer bij de veldschuur op. Tot zijn stomme verbazing zag de wandelaar dat de beer achterna werd gezeten door de wilde zwijnen, niet andersom. De zwijnen haptten en sloegen naar de beer die maar ternauwernood kon ontsnappen. Het leek echter of de beer de veldschuur kende, hij sprong naar binnen en klauterde in het hooi. Voor de tweede keer deze dag sloeg de wandelaar de schrik om het hart en dacht dat zijn laatste uur geslagen had. Zo snel als hij kon begroef de wandelaar zich onder het hooi. De beer had echter alleen oog voor de zwijnen, klauterde helemaal naar boven de hooiberg in en begon de zwijnen beneden te bestoken met grote propfen hooi. De wilde zwijnen gromden woedend en verscheurden de propfen hooi. Terwijl de beer de zwijnen met hooi bleef bestoken, deed de wandelaar het in zijn broek van angst en trok zich zo diep mogelijk in het hooi terug. De beer gooide echter steeds meer hooi naar beneden en de wandelaar zag dat hij – als hij niets deed – snel ontdekt zou worden. Met de moed der wanhoop sprong hij tenslotte uit het hooi te voorschijn en gaf met al zijn kracht de beer een enorme zet.

Deze zag de man op het allerlaatste moment opduiken, maar kon niet verhinderen dat hij naar beneden kukelde. De wilde zwijnen sprongen direct boven op hem, maar de beer wist zich los te rukken, vluchtte gehavend de veldschuur uit en rende, achterna gezeten door de zwijnen het bos weer in.

De wandelaar dacht niet lang na, klauterde naar beneden en rende de andere kant op. Maar ondanks alle angst was de wandelaar ook nieuwsgierig of de beer – als deze kon ontkomen aan de zwijnen – naar de veldhut terug zou keren. Op flinke afstand van de hut klom de wandelaar in een dennenboom en boven in de boom zag hij tot zijn verrassing niet alleen de veldhut, maar verderop ook een houthakkershuisje. De wandelaar had goed gegokt: na enig wachten kwam de beer – zwaar toegetakeld door de zwijnen – terug naar de hut. Daar aangekomen zocht het beest in het hooi naar de man die hem voor de zwijnen had gegooid, maar kon de wandelaar niet vinden natuurlijk. De beer likte zijn wonden en legde zich tenslotte in het gras voor de veldhut te rusten. De wandelaar pakte zijn moed bij elkaar toen de beer in diepe slaap leek, klom uit de boom en rende zo snel als zijn benen hem konden dragen naar het houthakkershuisje. Buiten adem klopte hij op de deur en toen de deur werd opengedaan stamelde hij: 'Snel, heer houthakker, voor uitleg heb ik geen tijd, pak uw geweer, bij de veldhut ligt een beer. Straks zal ik u alles uitleggen.' De houthakker had twee volwassen zonen, gedrieën namen zijn hun geweer en liepen achter de wandelaar naar de veldhut. Daar lag de beer nog steeds te slapen. De houthakker en zijn zonen legden aan en er klonken drie schoten. De beer schoot overeind als had men hem wakker gemaakt met een emmer koud water. Nog eenmaal klonk een schot, toen stortte de beer ter aarde – en bleef liggen.

Uit: Die Kuhhaut, Polnische Märchen (IM Erich Röth Verlag, Kassel 1987, pagina 17-22.  
Vertaling/bewerking: Jaap Tanja)

Naschrift:

Het is hachelijk om sprookjes te verklaren. Een Nederlandse lezer voelt sympathie voor de beer en heeft iets tegen jagers. Zou de Poolse lezer beren associëren met Russen, en zwijnen met Duitsers? Dan kunnen Polen inderdaad het schieten van de beer alleen maar in sprookjesvorm fantaseren. ps

Recept

Hoe maak je een echte Poolse 'Barszcz'?

Van alle lekkernijen uit de Poolse keuken is 'barszcz' een van de bekendste. Barszcz, oftewel rode bietensoep, wordt traditioneel met kerst gegeten, maar de Polen zijn er ook de andere 364 dagen van het jaar dol op. In bijna ieder restaurant staat het wel op de menukaart. Hieronder het recept, geschikt voor vier personen.

Allereerst heb je een pittige bouillon nodig. Vleeseters maken die door 350 gram runderschenkel een uurtje te laten trekken in 1½ liter water (waaraan een snuf zout is toegevoegd). Vegetariërs maken 1½ liter bouillon van blokjes groentebouillon of kruidenbultjes. Erg lekker: laat een paar gedroogde paddestoelen in de bouillon meetrekken.

Vervolgens heb je nodig:

20 gram boter  
1 ui, fijngesnipperd  
150 gram soepgroenten (wortel, selderijknol, prei, etc.)  
400 gram rode bieten, in stukken gesneden  
1 laurierblad  
5 peperkorrels  
1 teen knoflook, uit de knijper  
2 eetlepels azijn  
suiker  
2 eetlepels verse bieslook, fijngehakt  
zout en versgemalen zwarte peper naar smaak  
zure room  
2 hardgekookte eieren  
niet verplicht: soepstengels, gekookte witte bonen, strooiaroma

Fruit de gesnipperde ui in de hete boter. Voeg de snippers ui, de schoongewassen soepgroenten en de in stukken gesneden rode bieten toe aan de bouillon. Voeg ook laurierblad, peperkorrels en uitgeperste teen knoflook toe. Laat de soep een klein half uur pruttelen (de bieten mogen stukken) en zeef vervolgens de soep. Breng de barszcz op smaak met zout, peper, azijn, suiker (en eventueel wat strooiaroma). Vleeseters snijden het soepvlees klein en doen dit terug in de soep. Strooi er vlak voor het serveren fijngeknijpte bieslook overheen en roer ook 3 à 4 eetlepels zure room door de soep (de barszcz mag dan niet meer koken). Serveer de soep in kommen. Leg in iedere kom een half hardgekookt ei (in de lengte doorgesneden). Je kunt ook wat gekookte witte bonen in de barszcz doen en er soepstengels bij serveren.

Jaap Tanja

## Reistips

Het aanbod van reisorganisaties die actief zijn in Polen is heel beperkt. Een aantal organisaties proberen het eco-toerisme te versterken, op zo'n manier dat Poolse boeren er ook wat aan overhouden.

Stichting W#lka heeft als doelstelling het ondersteunen van kleinschalige ecologische landbouw en de kleine boer in Polen. Dat doet zij door arrangementen te organiseren via ecologische boeren. De stichting specialiseert zich in reizen rond de Biebrzamoerassen en de hele noord-oost hoek van Polen.

Het aanbod voor 1998 ziet er heel aantrekkelijk uit. Individuele arrangementen in de Biebrzamoerassen, het oerbos Bia\*owieza en de rond de Mazurische meren. Daarnaast is er keuze uit een aantal arrangementen voor fietsers, kanovaarders, schilders, vogelaars en wandelaars. Speciaal voor de vogelaars is er in het voorjaar een vogelreis georganiseerd in de Biebrzamoerassen en Bia\*owieza.

Deze vogelreis is alleen te boeken bij de SNP (024-3605222). Meer informatie over de andere reizen via Dobry Den (071-5141782).

Dit laatste reisburo biedt een heel programma aan met kleinschalige natuurreizen in Polen en



andere Oost-Europese landen.

De SNP verzorgt ook een wandelarrangement in de omgeving van het Reuzengebergte. Er wordt gewandeld van boerderij naar boerderij.

Meestal maken deze arrangementen gebruik van boerderijen die aangesloten zijn bij de Eceat. Eceat wil 'duurzaam toerisme' bevorderen door kleinschalig, ecologisch toerisme op het platteland te stimuleren. Zij geven in 21 Europese landen gidsen uit met totaal 900 accommodaties. Ook voor Polen is een 'groene vakantieids' uitgekomen, met 60 accommodaties. Informatie tel. 020-6681030.

Er zijn ook grote reisburo's die buspendels organiseren en/of verzorgde arrangementen: Eurolines 020-6275151, Polska 026-3640834, Perfect-tours 030-2317017.

## NEMO-CLUSTER

### KOM NAAR DE NEMO-LEDENVERGADERING

24 april 1998 - 20.00 uur - in het Wandelcafé  
Prinsengracht 688, Amsterdam (bij de Vijzelstraat).

Op de ledenvergadering van 24 april wordt het beleid van Nemo voor de komende jaren vastgesteld. Nemoleden worden door het bestuur uitgenodigd mee te denken en te beslissen over de toekomst van de vereniging.

Agenda: jaarverslag en jaarrekening 1997; beleidsplan en begroting 1998. Het huidige bestuur is bereid om de komende periode in functie te blijven. De jaarstukken kunnen aangevraagd worden bij het Nemo-kantoor, tel. 020-6817013.

10-jarig Nemo moet kiezen  
Herijking van beleid nodig

Dit jaar bestaat Nemo 10 jaar. In mei 1988 kocht Peter een oude bus met het idee om leuke reizen te organiseren. In september dat jaar organiseerden Peter en Vincent de eerste zondagwandeling, met soep en koffie, over grasdijken met hekken. Dit najaar wordt het 10 jarig bestaan groots gevierd. In september verschijnt een jubileum-nummer van de Vrije Wandelaar. En er komt een groot feest.

In die 10 jaar is veel gebeurd. Vanuit een achterkamer met een paar vrijwilligers, werd Nemo een professionele organisatie met een kantoor, 6 full-timers en 20 vrijwilligers. De wandelactiviteiten werden steeds succesvoller. De belangen van wandelaars en voetpaden

probeerde Nemo via het Steunpunt Red Onverharde Paden en later het Kruispunt Voetpaden op de politieke agenda te krijgen. De laatste jaren is het draagvlak voor belangenbehartiging sterk verbreed. Steeds meer organisaties komen op voor het behoud en toegankelijkheid van voetpaden. Dat betekent dat Nemo duidelijker moet kiezen wat ze wil. Een overzicht:

- Wandelorganisaties hebben een landelijk overleg gecreëerd: het Wandelplatform (gaat dit jaar fuseren met SLAW).
- Het projectbureau Lopende Zaken specialiseerde zich (vooral in Noord- en Zuid-Holland) in het maken van gedetailleerde wandelpadenplannen en de aanleg van routes.
- De nieuwe organisatie Wandelplatform-LAW heeft belangenbehartiging van wandelaars als mede-hoofddoelstelling geformuleerd.
- In opdracht van het Wandelplatform maakte Lopende Zaken een handleiding voor belangenbehartigers, het Zwartwitboek. Nemo produceerde zonder subsidie samen met de LUW een onderzoek (Voet bij Stuk) en een handleiding voor wandelaars.
- Om regionale belangenbehartiging een breder draagvlak te geven, zette Nemo de 'Werkplaats Duurzame Recreatie' op, bedoeld als samenwerkingsverband van groene organisaties. De eerste bijeenkomst was een succes.
- Nivon kreeg van het ministerie van LNV (via het Platform Ruimte voor Recreatie), subsidie voor een cursusproject regionale belangenbehartiging. Dit project verving min of meer de opzet van de Werkplaats.
- Naast Nemo ontstond de belangenvereniging Te Voet, gericht op regionale belangenbehartiging. Verder ging ook de SLAW vorig jaar donateurs werven. Tenslotte presenteerden de uitgever Op Lemen Voeten en de vereniging Nivon zich als belangenorganisaties voor wandelaars. Voor buitenstaanders is het verwarrend dat er meerdere belangenorganisaties zijn met dezelfde doelstelling.
- Het wandelconcept van Nemo sloeg erg aan. Steeds meer wandelaars, ook buiten Amsterdam, zochten wandelmogelijkheden. De Wandelpool voorzag in de grotere behoefte. Deze organisatie bereikt dankzij haar unieke formule het hele land.
- Nemo organiseerde landelijke wandeldagen, via de succesvolle Voetpadendagen. Daarnaast werden door o.a. ANWB/AVN (Nederland Wandeland) en natuurorganisaties ook evenementen voor wandelaars georganiseerd.
- Tien jaar geleden was Nemo de enige die zich druk maakte over voetpaden. Nu komen talloze organisaties op voor het behoud van voetpaden: Heemschut, IVN, milieufederaties, Nivon-afdelingen, Landschapsbeheer en zelfs boerenorganisaties.
- Nemo werkte met Te Voet en Nivon samen in het Kruispunt Voetpaden, bedoeld om regionale belangenbehartiging te ondersteunen. Nemo zette in dit verband het Meldpunt op.
- Omdat de overheid allerlei taken afstoot, krijgen Recron en ANWB geld van de overheid om de belangenbehartiging van de recreatiesector te organiseren. Hierdoor wordt belangenbehartiging, ook van wandelaars, steeds professioneler.

Nemo moet kiezen: op de oude weg voortgaan en via haar activiteiten in conflict komen met de belangen van anderen. Of activiteiten die anderen beter kunnen, aan anderen overlaten, en de dingen doen waar Nemo zelf goed in is. Voor Nemo betekent dat op dit moment: kiezen voor kerntaken. Concurrenten kunnen dan veranderen in collega's en nieuwe samenwerkingsverbanden zijn mogelijk. Daarnaast moet Nemo, om de banenpoolers te behouden, loonvorming gaan realiseren. Voorwaarde hierbij is het behoud van de eigenheid van

Nemo en de versterking van verenigingsactiviteiten.

In het concept-beleidsplan worden deze keuzes uitgewerkt. Leden worden uitdrukkelijk uitgenodigd om met bestuur, team en vrijwilligers te discussiëren over deze keuzes, op de jaarvergadering.

Het 10 jarig feest van Nemo wordt geen nostalgisch gebeuren, maar een startpunt en presentatie van een vernieuwd Nemo. Reken maar dat Nemo aan de weg blijft timmeren!

## JAARVERSLAG 1997

Nemo was zeer actief in 1997:

94 dagwandelingen, weekends en weken met 1488 deelnemers

10 Wandelcafé-avonden

2 Vrije Wandelaars en 2 Voetpadenkranten

Afronding wandelpadenplan Noord-Holland Zuid

Presentatie Voetpadenplan Amsterdam

Organisatie Voetpadendagen: 99 wandelingen, 10.000 deelnemers

Uitbouw Meldpunt Bedreigde Voetpaden

Uitgave knelpuntenoverzicht en handleiding (2 delen)

Opzet wandel-centrum in Polen; aankoop huis in Reuzengebergte

Opzet Werkplaats Duurzame Recreatie/GRAS

Leden: in 1997 waren er 1124 betalende leden (in '96 1046)

### Wandelingen

1. 49 zondagwandelingen. Altijd volgeboekt, gemiddeld 21 per wandeling, totaal 1025 deelnemers.

2. 21 zaterdagwandelingen. Altijd volgeboekt, gemiddeld 13 per wandeling, totaal 270 deelnemers.

- 12 vogelwandelingen. Maximum aantal deelnemers is 12. Totaal 130 deelnemers, gemiddeld 11 per wandeling. Gestart in april dit jaar en altijd volgeboekt.

- 2 plantenwandelingen. Maximum aantal deelnemers is 12. Totaal 18 deelnemers, gemiddeld 9 per wandeling.

- 5 Zuiderzeepad met fam. Mönch. Altijd volgeboekt, gemiddeld 21 per wandeling, totaal 103 deelnemers.

- 2 excursies na Wandelcafé, via Stichting Aardige Huizen. Openbaar Vervoer. Totaal 19 deelnemers. Gemiddeld 9 per wandeling.

3. 14 vrijdagwandelingen. Totaal 81 deelnemers, gemiddeld 6 per wandeling. De vrijdagwandelingen zijn 1x per 3 weken en zijn in april dit jaar voor het eerst gestart. Na een opstartfase van een half jaar gaan ze nu goed lopen. Zelfde concept als de zondagwandelingen.

4. 10 Weekends/weken

- 5 korte weekends. Totaal aantal deelnemers 34, gemiddeld 7 per weekend.

- 2 lange weekend (traditionele Hemelvaart/Pinksteren-weekends). Totaal 28 deelnemers, gemiddeld 14 per weekend.

- 3 weken (Lochem en 2 Oud/nieuw-weken in Wijlre en Buurse). Totaal aantal deelnemers 50, Gemiddeld 17 per week.

### Wandelcafé

10 Wandelcafé-avonden. Gemiddeld 1x per maand, behalve de zomermaanden. De gemiddelde bezetting is 35 bezoekers per avond. Thema's in 1997: dichters van Bergen (Gorter, Roland Holst, Lucebert), Peter de Grote, Wandelroutes in/om Amsterdam, Vogels in/om Amsterdam, Zuiderzeepad, Amsterdamse Wallen, Wat is natuur in Amsterdam, De Vechtstreek, Wandelen en waanzin. Het Wandelcafé krijgt steeds meer naamsbekendheid. Publiciteit via speciale folders en persberichten. Vaak wordt het persbericht opgenomen in de stadsbladen. De avonden zijn kostendekkend.

### Vrije Wandelaar

De Vrije Wandelaar verscheen 2x, in maart en september. Oplage van het tijdschrift is 2500. De informatiekraant en de programmakraant van de Voetpadendagen (Voetpadenkraant) zijn als 'bijlage' van de Vrije Wandelaar verschenen.

Het is dit jaar niet gelukt om de redactie te verbreden, de meeste taken rond de productie berusten bij de hoofdredacteur. Er zijn wel een aantal vaste medewerkers. De verzending is mogelijk dankzij de inzet van vele vrijwilligers. Bekeken werd of de uitgave goedkoper kan. Dit jaar bleek dat nog niet mogelijk. De 2 geplande Nieuwsbrieven voor de leden zijn door de drukte rond de Voetpadendagen dit jaar niet verschenen.

### Polen-project

Het Polenproject, het Pools/Nederlands wandelcentrum, heeft vorm gekregen. Het Polen-project betekent letterlijk en figuurlijk een nieuwe horizon voor Nemo. In oktober is aan de voet van het Reuzengebergte, bij de grens met Tsjechië en Duitsland, een stuk land met huis gekocht. Van daaruit wil Nemo wandelactiviteiten organiseren, is samenwerking met Poolse organisaties. De juridische constructie is rond. Er is een stichting opgericht (Stichting Odysseus) die het project beheert. Nemo en een aantal particulieren participeren in de stichting en financieren het project.

### Voetpadendagen

De Landelijke Voetpadendagen werden gehouden op 11 en 12 oktober. 99 organisaties zetten 110 wandelingen uit over onbekende en onverharde paden, voor ca. 10.000 deelnemers. Ook de eigen Nemo-wandelingen liepen goed. Vooral de Rouwtocht naar Groenoord (Ruigoord), dat net ontruimd was, kreeg veel publiciteit. Dankzij de samenwerking met bibliotheken en AVN was de verspreiding van de programmakraant een succes. Voor de sponsoring werd het adviesbureau NMI ingeschakeld, helaas zonder resultaat. De ervaring van dit jaar leert dat sponsors zich meer aangesproken voelen door de inhoudelijke doelstelling (kwaliteit) dan verdere schaalvergroting (kwantiteit). Ook levert het evenement dan veel meer publiciteit op. Voor volgend jaar zal een ander thema gekozen moeten worden dat aansluit bij de conclusies van dit jaar.

### Wandelpadenplannen

#### - Wandelpadenplan Noord-Holland Zuid

Per regio is een inventarisatie gemaakt van wandel (on)mogelijkheden, knelpunten, en eventuele oplossingen. Een aparte werkgroep van vrijwilligers bracht de regio Haarlem in kaart. Voor de Noordelijke Vechtstreek en de omgeving van Aalsmeer werd een apart netwerk gemaakt. De Stichting Lopende Zaken doet de eindredactie.

#### - Wandelpadenplan Amsterdam

De nota 'Amsterdam op vrije voeten' met een inventarisatie van routes, knelpunten en

beleidsaanbevelingen is afgerond en aan B&W aangeboden. Geprobeerd wordt het plan te integreren in de Groennota. Na overleg met PvdA en Groen Links, hebben raadsleden gevraagd aan B&W het Nemo-plan uit te voeren. Wethouder Bakker heeft aan zijn dienst gevraagd de haalbaarheid van het Nemo-plan te onderzoeken.

#### Amsterdamse Wandeldagen

Om in Amsterdam meer voet aan de grond te krijgen en om het gemeentelijk wandelbeleid en het Nemo-plan te ondersteunen, is er gepolst bij andere (groene) organisaties over het organiseren van 'wandeldagen' op lokaal niveau. Dit heeft geresulteerd in de opzet van de Amsterdamse Wandeldagen die in mei 1998 gehouden zullen worden. Er is een stuurgroep geformeerd, bestaande uit Nemo, het Nivon, KNNV, het IVN en het Milieu Centrum Amsterdam.

#### Belangenbehartiging

1 In 1997 is een overzicht verschenen van de 124 meldingen die de afgelopen jaren zijn binnengekomen bij het Meldpunt, onder de titel 'Knelpunten in Wandeland'. In november 1997 verscheen een supplement met 30 meldingen. In de meeste gevallen zijn adviezen en tips verstrekt aan de melders. De informatie over de cases is verspreid naar regionale contactpersonen van Te Voet, Nivon en het Wandelplatform.

2 Een aantal cases zijn verder uitgediept en hebben geleid tot intensief overleg met regionale contacten en direct betrokkenen. Voorbeelden hiervan zijn de zandpaden in Twente, het Jollenpad in Amsterdam, Noorderpark en Groenraven-Oost in Utrecht. Ook enkele oudere cases zijn in 1997 actueel gebleven en veroorzaakten veel publiciteit: het Scheperspad in Holten, de Weerribben, de jaagpaden in Egmond, de Osdorper Polders en de Brettenzone in Amsterdam.

3 De Voetpadendagen hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de bekendheid van het Meldpunt. Omdat het evenement en het Meldpunt dezelfde doelstelling hadden, voelden veel deelnemende organisaties en wandelaars zich aangesproken door het thema 'behoud van onverharde paden'.

4 Er is een inventarisatie gemaakt van gebiedsgericht beleid, waarin aandacht is besteed aan de positie van de wandelaar in overheidsplannen en andere beleidsplannen die te maken hebben met ruimtelijke ordening, openluchtrecreatie en verkeer.

5 Als een vervolg op het LUW-rapport Voet bij Stuk, heeft een stagiaire van de LUW een concept-handleiding geschreven voor wandelaars en wandelorganisaties. Dit concept is verder uitgewerkt tot een basistekst voor een losbladige handleiding die vanaf najaar 1997 gaat verschijnen.

6 Daarnaast is verder gewerkt aan het verzamelen van relevante informatie: wetteksten, nota's, beleidsplannen, handboeken etc. Knipselarchief en adressenbestanden zijn uitgebreid. Via de Voetpadendagen en diverse mailings zijn contactpersonen en informanten geworven. Meldformulieren zijn op grote schaal verspreid.

7 Om de informatie over de cases over-/inzichtelijker te maken is gewerkt aan het digitaliseren van het Meldpunt. Daartoe is een database-structuur ontworpen voor de knelpunten-registratie.

Deze zal gebruikt worden voor een toekomstige weergave op Internet. Ook een database van relevante contacten en adressen is overgezet naar hetzelfde systeem.

8 Er is gewerkt aan de ontwikkeling van een Internet-site (pz.nl/nemo). Zowel voor Internet als voor database-beheer is daarvoor geschikte hardware en software aangeschaft. Ten behoeve van het Meldpunt is de Voetpadenlijn opgezet; een informatie-telefoon met fax, E-mail en Internet-faciliteiten. Voor de Voetpadenlijn en de aansluiting op Internet was een ISDN-aansluiting noodzakelijk.

9 De kantoorfaciliteiten waarover het Meldpunt kan beschikken zijn uitgebreid. Er zijn totaal twee formatieplaatsen beschikbaar voor het Meldpunt op basis van de banenpoolregeling. De werkzaamheden worden door meer mensen uitgevoerd, afhankelijk van de gestelde taken.

10 Natuurorganisaties. Er zijn nauwe contacten ontstaan met natuurorganisaties. Daarbij gaat het niet alleen om terreinbeherende organisaties (Natuurmonumenten, SBB, Landschappen), maar ook om beheerders van heemtuinen, vrijwilligersorganisaties (IVN, KNNV, Landschapsbeheer Nederland) en belangenorganisaties (Natuur&Milieu, milieufederaties, Milieudefensie). Het blijkt dat al deze organisaties betrokken zijn bij de inrichting van natuur en landschap en ook aanspreekbaar (willen) zijn op wandelbelangen. De contacten met de genoemde organisaties zijn in 1997 geïntensiveerd en er is een basis gelegd voor verdergaande afstemming en samenwerking.

11 Werkplaats Duurzame Recreatie. De Stichting Vrij Wandelen heeft in 1997 de Werkplaats Duurzame Recreatie opgezet; een samenwerkingsverband voor organisaties op het gebied van groene recreatie. Doel is produktontwikkeling en publiciteit op elkaar af te stemmen, daarbij gebruik makend van moderne communicatiemiddelen (zoals Internet). Het belangrijkste project van de Werkplaats is GRAS 'Groene Recreatie Advies&Support', een informatiecentrum voor groene recreatie.

#### Financiën

De wandelactiviteiten konden zichzelf bedruipen en speelden quitte, dankzij de inzet van vrijwilligers en het feit dat loonkosten en BTW niet doorberekend hoeven te worden. De kosten voor verenigingsactiviteiten (Vrije Wandelaar, Wandelcafé, folders, overhead etc.) konden voor het grootste deel betaald worden uit de contributies. Grote projecten als Voetpadendagen, Wandelpadenplannen en Meldpunt leverden te weinig op. Verlies werd geleden bij de bussen. De bussen hadden een rampjaar.

Formeel en boekhoudkundig is het beheer van middelen en de uitvoering van de grote projecten gescheiden van de vereniging; via de Stichting Vrije Wandelen, de werkstichting van Nemo. Over het algemeen is het saldo over 1997 positief. De jaarcijfers zijn voor leden beschikbaar op het Nemo-kantoor en verkrijgbaar tijdens de ledenvergadering.

#### Faciliteiten

- Automatisering. Er is database ontwikkeld van alle gepubliceerde wandelroutes in Nederland. Hiermee kun je snel alle informatie over wandelroutes in een bepaald gebied opzoeken. Stichting Publieke Zaken heeft met 2 nieuwe computers een netwerk aangelegd. Ook hebben zij voor Nemo een Internet-site ontwikkeld.

- Bussen. Een pechjaar, met hoge kosten voor onderhoud en schade. De blauwe bus werd gestolen. Een nieuwe (blauwe) bus werd gekocht en omgebouwd tot camper. De dure personenauto moest naar de sloper. Over het algemeen (te) hoge kosten voor de bussen. Er wordt gezocht naar een betere vorm van beheer.
- Kantoor. Omdat de kantoorruimte erg klein is, was er behoefte aan een extra werkruimte en vergaderruimte. Er is een dependance ingericht aan het Waterspiegelplein.
- Team. Het team bestond uit 5 banenpoolers, in november kwam de zesde erbij. Deze was al werkzaam als vrijwilliger, speciaal voor de Voetpadendagen.
- Bestuur. Het oude bestuur kwam nog 2x bijeen. In april werd een nieuw bestuur geïnstalleerd: Addy Stoel (voorzitter), Jaap Hamburger (vice-voorzitter), Coen Glaser (penningmeester), Frank Hendriks (secretaris), Ans Niens, Ruud Grondel en Charles Schrijver. Het kwam 6x bijeen. Bestuursleden hebben het team waar nodig ondersteund.
- Vrijwilligers: Ter ondersteuning van de activiteiten zijn ca. 20 vaste vrijwilligers zeer actief geweest. Voor het begeleiden van wandelingen, weekends en weken, rijden van de bussen, het Wandelcafé, het verkennen van wandelroutes, de Voetpadendagen, de Werkgroep Financiën, redactie Vrije Wandelaar, mailings e.d. Steeds meer taken worden geheel zelfstandig door vrijwilligers uitgevoerd, zoals het begeleiden van wandelingen en weekends.

## Concept-beleidsplan

Nemo in de toekomst

Bezinning op kerntaken

Voor het komende verenigingsjaar wordt voorgesteld om in de eerste plaats de kernactiviteiten te versterken. Grote tijd- en geldverslindende projecten die de leden weinig opleveren, kunnen beter worden afgestoten, gedelegeerd of verzelfstandigd.

Concreet houdt dit in:

- Versterking en uitbreiding wandelactiviteiten.
- Meer aandacht voor Wandelcafé en Vrije Wandelaar.
- Wandelen meer koppelen aan thema's: natuur, cultuur, literatuur en bijzondere voetpaden.
- Opzet Polen-project.
- Meer dienstverlening voor leden en wandelaars: service, informatie, arrangementen en acties voor behoud van voetpaden.
- Organisatie van evenementen: regionale en landelijke Wandeldagen.
- Reorganisatie van het kantoor, omslag naar een meer omgevingsgerichte en produktgerichte werkwijze, realiseren van loonvorming.
- Versterking vrijwilligersbeleid.

Reorganisatie nodig

De Nemo-activiteiten zijn mogelijk omdat het grootste deel van de loonkosten wordt vergoed via de WIW (tot voorkort de banenpoolregeling). Nemo heeft 6 mensen in dienst via de WIW. Om deze regeling te kunnen blijven gebruiken, stelt de werkgever (Stichting Maatwerk) als

voorwaarde dat er minimaal 1 betaalde werkplek wordt gerealiseerd. Om dit te bereiken is een reorganisatie nodig. Die was sowieso al nodig, omdat Nemo zich op teveel verschillende manieren presenteert. Voor andere organisaties is dat heel verwarrend. Nemo is voor de één een licht anarchistische *wandelclub* van mensen die avontuur en gezelligheid zoeken ('vrije wandelaars'). Voor de ander is het meer een *aktiegroep* die opkomt voor het behoud van voetpaden en overtredingen uitlokt. Maar voor wandelaars is Nemo ook een *wandelreisorganisatie* die verzorgde groepsarrangementen aanbiedt. Voor veel wandelorganisaties is Nemo meer een *lobby* die op basis van overleg en samenwerking met overheden en andere wandelorganisaties opkomt voor wandelmogelijkheden. En daarnaast voor veel leden onzichtbaar op kantoor is Nemo een *projectbureau* met vier specifieke producten: het maken van *wandelpadenplannen*, *evenementen* (zoals de Landelijke Voetpadendagen, de Amsterdamse Wandeldagen en presentaties in het Wandelcafé), de opzet van een *informatiecentrum/meldpunt* (voor wandelroutes en knelpunten) en het *uitgeven* van tijdschriften en nota's.

Omdat Nemo zich op zoveel verschillende manieren profileert, is ook de centrale doelstelling onhelder. Hier volgt een voorstel waarin de doelstelling en de kernactiviteiten helder worden uitgewerkt. Dit voorstel-beleidsplan wordt besproken op de jaarlijkse ledenvergadering op 24 april.

#### Doelstelling en kerntaken van Nemo vereniging van *vrije wandelaars*

Nemo is een vereniging die sinds 1988 opkomt voor het behoud en de toegankelijkheid van voetpaden.

Dit doet Nemo door het bevorderen van het *vrij wandelen* onder het motto: *vrij wandelen (met Nemo) is niet alleen leuk, gezond en avontuurlijk, maar ook de beste manier om in contact te komen met natuur en landschap. Op die manier krijgen voetpaden de verdiende aandacht en blijven ze behouden.*

#### Vrij wandelen

'Het op ongebonden en ongedwongen wijze wandelen over onbekende en natuurlijke paden', is niet alleen een prettige manier om tot je zelf te komen en andere mensen te ontmoeten, maar ook de beste manier om in contact te komen met natuur en landschap. Daarmee biedt wandelen het noodzakelijke draagvlak aan de bescherming van natuur en landschap.

De vrije wandelaar die het asfalt en de gebaande paden verlaat, en kiest voor de vrije, groene ruimte, is een postmoderne landloper en struiner, maar hij (zij) is ook een 'bewuste wandelaar' (caring walker), omdat hij beseft dat hij geen consument is, maar als gast juist een goede relatie wil met zijn gastheer(/vrouw).

Vrij wandelen stimuleert de creativiteit (re-creatie) en geeft de wandelaar de verantwoordelijkheid voor zijn eigen pad, zijn route en zijn landschap.

De vrije keuze van de wandelaar houdt ook in dat zijn keuzevrijheid niet wordt voorgestuurd door overheden en recreatie-aanbieders, die graag wandelaars zien in hun arrangementen en hun



voorbestede recreatiegebieden. De vrije wandelaar zoekt juist de witte gebieden; polders, uiterwaarden en stadsranden, waar wandelen een uitdaging is.

Onderweg merkt de wandelaar dat voetpaden niet alleen aantrekkelijk zijn voor wandelaars, maar met hun houtwallen, dieren en bomen belangrijk zijn voor de natuur. Ook zijn de paden de voetsporen van onze voorouders en vertellen ze de geschiedenis en de verhalen over het landschap. De voetpaden zijn de lijnen van de verhalen waarmee het hele landschap bedekt is. De wandelaar is lezer van de verhalen en schrijft nieuwe verhalen in de sporen die hij achterlaat. Door deze opgespoorde verbeelding van het landschap, verkrijgt de natuur haar betekenis.

Grondbezitters, boeren, natuurontwikkelaars, landschapsarchitecten, jagers en biologen die natuur en landschap een intrinsieke waarde toekennen (bescherming door mensen weg te houden, behalve zichzelf), houden de wandelaars, en dus de verbeelding buiten hun exclusieve domeinen. En de natuur verliest aan betekenis: geen verhaal kan nog binnendringen door hun hekwerk, behalve de fantasieën over bio-industrie, koninklijke jachtpartijen en nieuwe oernatuur. Hun virtuele natuur op tekentafels, in fotoboeken, salontafeltijdschriften en tv-documentaires moet de zintuiglijk beleefde natuur vervangen. En de wandelaar zapt gezoned van bezoekerscentrum naar vogelhut, van paaltjesroute naar kaasboerderij; begeleid door klantvriendelijke terreinbeheerders en handige routegidsjes.

Intussen verdwijnen op grote schaal de voetpaden. Vaak is de aanleg van een gemarkeerd langeafstand-wandelpad een excuus voor het laten verdwijnen van vele kilometers voetpaden in de buurt. Als de voetpaden verdwijnen, verdwijnen de wandelaars en daarmee de verhalen over het landschap. Het landschap verkaalt en verliest de menselijke verbeelding. Dit is altijd het begin van aantasting en misbruik van natuur en landschap.

Voetpaden zijn nog meer dan gebouwde monumenten, de dragers van cultuurhistorische en natuurwaarden in het landschap.

#### Kerntaken van Nemo

Vrij wandelen is een activiteit om juist de onbekende en vergeten voetpaden en wandelmogelijkheden op te zoeken en ze daarmee bestaansrecht te geven. Dit wil Nemo bereiken door een tweetal kerntaken:

1 het bevorderen van het 'vrij wandelen': door o.a. het organiseren en coördineren van wandelactiviteiten.

2 het bevorderen van het contact van wandelaars met cultuur, natuur en landschap: door o.a. de voorkeur voor onbekende, onverharde paden, bijzondere landschapselementen en de aandacht voor natuur, geschiedenis en literatuur in verband met wandelen.

Vele jaren had Nemo ook als kerntaak: het opzetten van een landelijke wandellobby. Daarbij hoorde de realisatie van voetpaden(netwerken), het maken van wandelpadenplannen, het oprichten van samenwerkingsverbanden (Kruispunt Voetpaden, Werkplaats/GRAS) en de opzet van een landelijk meldpunt/steunpunt. Veel van deze taken rond belangenbehartiging zijn overgenomen door collega-organisaties (Wandelplatform, SLAW, Te Voet, Lopende Zaken, OLV/RVR) en een aantal zijn zo onrendabel dat ze financieel niet meer te verantwoorden zijn. Het financiële risico is te groot voor Nemo. Bovendien verdrongen de grote projecten de

oorspronkelijke kerntaken en het eigen karakter van Nemo.

Daarom overweegt Nemo een aantal kerntaken rond landelijke belangenbehartiging af te stoten. Wel zal Nemo zich als 'dienstverlening' blijven inzetten voor het oplossen van knelpunten die zich tijdens wandelingen voordoen en actie voeren tegen onterechte afsluitingen en het verdwijnen van paden. De landelijke en regionale wandeldagen ziet Nemo wel als behoren tot de kerntaken.

#### Zakelijke basis

Om het karakter van Nemo als 'vereniging van vrije wandelaars' te behouden en de vereniging financieel draagvlak en continuïteit te garanderen, heeft de ideële bovenbouw een zakelijke basis nodig. Zoals eerder gezegd, wordt Nemo verplicht om een beperkte vorm van loonvorming toe te passen. Om dit te realiseren wordt dit voorjaar een bedrijfsplan geschreven, in samenwerking met STEW en Maatwerk.

## CLUSTER TOEGIFTEN

### Wat is struinnatuur?

#### Discussie buiten de gebaande paden

Op 1 oktober 1997 organiseerde KIC-Stichting Vrije Recreatie een studiedag over 'struinen' in Kasteel Groeneveld. Een zaal vol dure landschapsarchitecten, beleidsambtenaren en terreinbeheerders, voor wie het begrip 'struinen' een jaar geleden nog onbespreekbaar was, discussieerden en lunchten over struinmogelijkheden. Nemo was uitgenodigd om een inleiding te houden. Een deel van deze inleiding volgt hier. De organisatie had vooraf om een prikkelend betoog gevraagd en de zaal werd gevoegelijk de oren gewassen. Men amuseerde zich.

#### Geachte aanwezigen

Struinen betekent letterlijk: 'snuffelend rondlopen of men iets van zijn gading kan vinden'. Het is een ander woord voor 'niksen'.

In Nederland kun je op veel manieren niksen. Het is opvallend hoe negatief en bijna crimineel de verschillende betekenissen van 'niksen' gekleurd zijn. Struinen speelt zich blijkbaar af in het half-illegale, grijze circuit. Struiners zijn vrije wandelaars die graag zwerven, grasduinen, rondhangen, afschuimen, vrijbuiten, banjeren, darren, dalven, scharrelen, flaneren, vagabonderen, landlopen, leeglopen, lanterfantten en loslopen. Het is duidelijk dat mensen die een doel voor ogen hebben (en een drukke baan), de gemarkeerde en gebaande paden lopen en geen zin of tijd hebben om te struinen.

Elke mens zit op zijn tijd te niksen. Doelloosheid is een primaire menselijke behoefte. Het hele sociale, maatschappelijke en economische leven produceert voortdurend doel, zin en betekenis. Identiteit, status en positie bepalen wie subject, object, genitief en medewerkend voorwerp is in het vastgestelde dagelijkse tijdsbestek. Vrije tijd begint bij het loslaten van deze grammaticale

hiërarchie en het toelaten van zinloosheid, doelloosheid en leegte. Voorwaarde voor creativiteit is immers de 'leegte'; pas dan kan de eigen zingeving weer naar boven drijven: je eigen lichaamstaal; via het licht ontdek je je ogen; via klank je oren; via geur je neus; in het landschap je levensgeschiedenis. Creativiteit leidt tot herschepping/recreatie. Van 'iemand', wordt je weer 'niemand'. Niemand, in het latijn 'nemo', is altijd een geuzennaam voor reizigers geweest (Odysseus bij de Cycloop, captain Nemo). Recreatie is in deze zin een reis naar Niemandland.

Het Nederlandse landschap is niet bedoeld om te niksen. Eeuwenlang oranjegezind watermanagement, polderbeheer en dijkverzwaring hebben een calvinistisch landschap geschapen waarin alle economische functies van godswege gepredestineerd zijn, tot en met de Betuwelijn en de HSL. De kost gaat voor de baat uit; uw schulden worden u vergoed. Doelloosheid en leegte is synoniem aan water, verderf en zondigheid: elke generatie Nederlanders bouwde dus dijken, dammen en hekken, en verdreef zo het kwaad. Binnen de dijken werd het landschap uitgedacht en benoemd tot de christelijke functies wonen, werken en vrije tijd. Later kwam de functie 'oernatuur' erbij om het geheel te completeren met een oudtestamentisch paradijs; ook de wilde natuur werd uitgedacht en behekt.

Doordat het landschap en de natuur was uitgedacht, was de eigen zingeving van natuur en landschap totaal verloren. Het landschap leek nergens meer op (overal maïs). De geschiedenis van de mensen in het landschap was uitgewist. De herrie was niet om aan te horen (vliegtuigen, auto's) en het stonk vreselijk (mest, uitlaatgassen).

Als compensatie voor het verloren landschap werd recreatie uitgedacht. Landschapsparken, waardevolle cultuurlandschappen en oernatuur dienden om de natuur- en cultuurwaarden van het verleden te vervangen. Het netwerk van LAW-paden (officieel overheidsbeleid) als excuus voor alle opgeofferde paden door genadeloze ruilverkavelingen; sinds de oorlog verdween meer dan 90%. Nog steeds is de aanleg van een LAW een startsein om overige paden in het gebied op te heffen.

Recreëren werd in plaats van niksen, een verplichte excursie en pelgrimstocht naar de overgebleven resten van zingeving en betekenis. Nostalgie op de museumboerderij, jeugdgevoelens in het beschermde dorpsgezicht, erotiek in de duinpannen, depressies in het door zure regen aangetaste bos en rouw op het oude dorpskerkhof. De eeuwige kerstkaarten van Anton Pieck hebben hun dienst bewezen. De slimme bedenkers van deze produkt-marktcombinaties kwamen op het idee dat zelfs het 'niksen' uitgedacht kon worden in het produkt 'struinnatuur'. Een gotspe! Wie heeft ooit gevraagd om struinnatuur? Het begrip is bedacht door de ontwerpers van de nieuwe natuur om hun produkt aan de man te brengen. Alsof het struinen ontstaat vanuit landschapsvisies, tekenprogramma's en marketing. Struinen zit tussen je oren, het begint in je huiskamer als een luis in je pels. Het jeukt. Je gaat er van lopen.

Hoe kan een vrije wandelaar zich bewegen in een land waarin alles voor je wordt uitgedacht.

Wat wil die vrije wandelaar?

Hij wil niks. Er is gewoon te veel van alles. Vrije wandelaars zoeken de marge. De spaties tussen uw mooie woorden, de stopwoorden tussen uw volzinnen. Ze lijken op kinderen die op zandhopen spelen tussen de nieuwbouwwijken voordat ze veranderen in artistieke speelplaatsen. Vrije wandelaars moeten het hebben van wat buiten uw gezichtsveld valt, waarin u zich niet

interesseert en wat u vergeten bent. Daarom zeggen ze ook niet waar ze lopen, maar u hoort wel hun pijnkreet wanneer ze hun vertrouwde plekken verliezen, zoals bij Ruigoord en langs het IJmeer.

Als ze u willen aanwijzen waar je nog kunt struinen, komt u met bulldozers, informatieborden, hekken en andere inrichtingsmaatregelen. U graaft geulen waardoor doorgaande wandelingen niet meer mogelijk zijn. U plaatst hekken en beperkte ingangen waardoor vrije toegang niet meer kan. Door uw drastische en drassige vorm van terreinbeheer vernielt u de sporen van vele generaties wandelaars. Ook uw aangelegde moerassen verdrijven de wandelaars. Zonering gebruikt u als eufemisme voor afsluiting. Kijknatuur, een slinkse wijze van afsluiting, noemt u openstelling. Natuurparken zijn vaak een alibi voor ondoorzichtig beheer en prinselijke jachtprivileges. Wandelorganisaties worden nooit betrokken bij beheer en inrichting, het gaat over hun en zonder hun. Door uw slimme arrangementen moet er voor de vrije natuur betaald gaan worden. Wie komt nog op voor de gratis, openbare en toegankelijke ruimte in uw geprivatiseerde natuurgebieden? Uw struinnatuur levert geen vrijheid, maar vereist juist nog meer toezicht, zorg en begeleiding. De wandelaars dienen zich maar te voegen naar uw concepten, waarden, normen. Wandelaars worden afnemers van uw producten en klanten van de bv Nederland, die nu ook in natuur handelt.

Daarom ontlopen de vrije wandelaars u en uw beheerders; ver weg naar de achterkant van Nederland; naar de rafelranden van steden; de verruigde en verwaarloosde gebieden; alle gebieden waar zingeving afgebladderd is, die vergeten zijn door de god van nederland; de overwoekerde grasdijken, de verwilderde achtertuinen, de exotische planten in de havens, de rijk begroeide gifgronden, onbeheerde grensgebieden, verlaten industrieterreinen. En vooral alle per ongeluk onuitgewiste sporen van ons verleden en onze jeugd: de vrijerslaantjes, kerkepaden, schapedriften, galgepaden, jaagpaden, dodenpaden, tiendwegen, karresporen, schouwpaden, achterrommetjes, slootranden, bermen, laarzenpaden, kruipsporen, modderpaden, sluipwegen, grenswegen, puinwegen, weidepaden, tuinpaden, oeverpaden, slapersdijken, zomer/winterdijken, bandijken, wildsporen, smokkelpaden, herderspaden, kronkelpaadjes, slijtpaden, knuppelwegen, kooipaden, houtkaden.

Wat vraagt de vrije wandelaar? U heeft het zo goed voor met de recreant en de wandelaar. Aan u dus de vraag: geef het landschap terug aan de vrije wandelaar. Creëer niemandsland, marges, vrijplaatsen; durf te verwaarlozen; laat de natuur met rust, ook in en om de steden, bij de mensen. Zandhopen in plaats van kinderspeelplaatsen, boomstammen en rioolbuizen ipv kunststoffen speeltuig.

Door uw aanwezigheid hier toont u betrokkenheid bij de belangen van wandelaars. Aan u dus het verzoek, om marges te creëren voor wandelaars. Daarom vraag ik u; bescherm de onverharde paden en bevorder de toegankelijkheid van het landelijk gebied voor de wandelaar. Elk landschap krijgt de wandelaars die het verdient.

Peter Spruijt

## Wandelpoëzie

Als je een landschap was waar ik doorheen kon lopen,  
stil staan en kijken met mijn ogen open  
en languit op de harde grond gaan liggen,  
er mijn gezicht op drukken en niets zeggen.  
Maar 't meeste lijkt je op de lucht erboven,  
waar ruimte is voor buien licht en donkre wolken  
en op de vrije wind daartussen,  
die in mijn haren woelt en mijn gezicht met kussen  
bedekt, zonder te vragen, zonder te beloven.

M. Vasalis

## Onverhard

Getard gehavend hart  
zoekt zachte weg zonder jou  
en vader moeder  
nieuwe lieve weg  
zonder hoofdpijn ogen  
nekkrimp rug benen  
alles altijd pijn

De aarde geduldig onverhard  
vangt mijn stappen  
de einder trekt mij voort  
wind woelt mijn geest los  
ongebonden verbonden met  
ongrijpbaar bezielend flüidum

M. Peters

uit 'Mei' deel II van Herman Gorter

Nevel werd rozerood, het blauw verbleekte,  
De zon verscheen en gouden stralen weekten  
De witte dampen: beide stonden op.  
Twee lammeren gelijkend, op een heuveltop  
Opstaande na den slaap en traag ontwaken.  
Mei aan de hand der ander, door het blaken  
Van 't rijke licht langs een smal wandelpad,  
Een wolkezoom, een kuststrand als wat  
Langs Holland en de zee ligt, zandig wit.

Totdat ze samen stilstonden en met  
De ogen beide naar één zij gekeerd,  
De ene sprak 'ziet ge waar het geveert  
Van deze wolk in eindeloze zee  
Uitsteekt als havenhoofd? Dat is de ree  
Van waar ge gaan moet. 'k Laat u nu alleen.'  
Toen keerden ze zich tot elkander heen  
En kuste de een de ander op den mond.  
Toen wendden ze zich uit elkaar, de ene kon  
Haar voeten haast niet houden, d'ander spon.